

Sex mot ersättning

Utbildningsmaterial om skydd och stöd
till barn och unga

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges.
För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också
tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till
alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-312-2

Artikelnummer 2015-5-2

Foto Ewa Ahlin/age fotostock
Personen på bilden har ingen koppling till innehållet.

Sättning Socialstyrelsen
Tryck Edita Bobergs, Falun, maj 2015

MILJÖMÄRKT TRYCKSAK 341 009

Förord

Den här skriften handlar om att ge stöd och skydd till barn och unga som har erfarenhet av sex mot ersättning.

Det finns inga särskilda symtom som entydigt pekar på att ett barn eller en ung person har erfarenhet av sex mot ersättning. Därför är det viktigt att vuxna som möter barn och unga i sin yrkesutövning är medvetna om att erfarenhet av sex mot ersättning kan förekomma, känner igen signaler som kan tyda på detta och har kunskap och kompetens att stödja och skydda barnet eller den unga.

För att bidra till detta publicerar Socialstyrelsen på regeringens uppdrag detta utbildningsmaterial.

Skriften utgör tillsammans med en webbutbildning ett utbildningspaket. Webbutbildningen innehåller en självstudiedel och en del som är avsedd att användas för diskussion och reflektion i grupp. Den finns tillgänglig på Socialstyrelsens webbplats.

Den här texten fungerar som ett självständigt studiematerial men också som en fördjupning till webbutbildningen. Skriften har större fokus på fakta, medan webbutbildningen fokuserar på exempel i större utsträckning. Skrift och webbutbildning kompletterar varandra men kan även användas separat.

Utbildningspaketet riktar sig till verksamheter som arbetar med barn och ungdomar. De primära målgrupperna är anställda inom socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri (BUP), ungdomsmottagningar, elevhälsan, missbruks- och beroendevård för ungdom, hem för vård eller boenden (HVB) samt gode män för ensamkommande barn.

Målet med utbildningspaketet är att ge verktyg för att identifiera, samtala med och fånga upp barn och unga som riskerar fara illa på grund av att de har sex mot ersättning.

Texten har skrivits av Cristina Josefsson, utredare. Kajsa Laxhammar, jurist, har deltagit. Beatrice Hopstadius har varit ansvarig enhetschef.

AnneMarie Danon
Avdelningschef
Avdelningen för kunskapsstöd

Innehåll

Förord	3
Utgångspunkter	7
Kunskapsbehov	8
Barn och unga.....	9
Sexuell exploatering av barn och unga	9
Sex mot ersättning	10
Vad vet vi?	12
Stereotyp syn.....	12
Hur många?	13
Digitala arenor	14
Gråzon.....	15
Barn och unga som subjekt	15
Riskfaktorer	16
Vem möter vi?	19
Särskilt riskutsatta	20
De som skadar sig genom sex	24
Varningssignaler	28
Människohandel	29
Barn som lever med föräldrar som har sex mot ersättning	30
De som köper sex	35
Vilka är de?.....	35
Ungdomar som köper sex	37
Att fråga	38
Bli tryggare i att fråga	39
Att fråga är att se.....	40
Ta hand om svaret.....	42
Att samtala	45

Anmälan och utredning	47
Socialtjänsten utreder	47
Anmälan till polisen	49
Vem gör vad?	50
Elevhälsan	50
Ungdomsmottagningar	50
Barn- och ungdomspsykiatri	50
Missbruks- och beroendevård för ungdom	51
Hälso- och sjukvården i allmänhet	51
Socialtjänstens insatser	52
Samverkan i praktiken	53
HVB-hem	53
Gode män för ensamkommande barn	53
Statens institutionsstyrelse	54
Ideella föreningar	54
Vart kan du vända dig?	55
Insatser för köpare av sex	60
Referenser	62
Bilaga Sekretess	67
Sekretessgränser	67
Sekretess inom socialtjänsten	68
Sekretess inom hälso- och sjukvården	68
Sekretessbrytande bestämmelser	69

Utgångspunkter

Det här utbildningsmaterialet handlar om att ge stöd och skydd till barn och unga som har sex mot ersättning.

Skriften utgör tillsammans med en webbutbildning ett utbildningspaket. Webbutbildningen innehåller en självstudiedel och en del som är avsedd att användas för diskussion och reflektion i grupp. Den finns tillgänglig på Socialstyrelsens webbplats.

Den här texten fungerar som ett självständigt studiematerial men också som en fördjupning till webbutbildningen. Skriften har större fokus på fakta medan webbutbildningen fokuserar på exempel i högre utsträckning. Skrift och webbutbildning kompletterar varandra men kan även användas separat.

Utbildningspaketet är en omarbetning och utveckling av Socialstyrelsens tidigare utbildningsmaterial *Sex mot ersättning* – utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga från 2011, som utgår. Ny kunskap har infogats. Fyra fokusgrupper har genomförts under projektet samt ett antal intervjuer och studiebesök inom verksamhetsområdet.

Syftet med materialet är att öka yrkesverksammas medvetenhet om sexuella risksituationer som barn och unga kan befinna sig i och att presentera den senaste kunskapen inom området på ett lättillgängligt sätt.

Målet med utbildningspaketet är att ge verktyg för att identifiera, samtala med och fånga upp barn och unga som riskerar fara illa på grund av att de har sex mot ersättning.

Utgångspunkter för utbildningsmaterialet

- Det är olagligt att köpa sex men det är inte olagligt att ta emot ersättning för sex.
- Styrande för arbetet inom socialtjänst och hälso- och sjukvård är huvudsakligen de bestämmelser som finns i socialtjänstlagen (2001:453), SoL och hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL

Skriften ger svar på vad man som professionell kan göra om man får svaret ”ja, jag har erfarenhet av sex mot ersättning” eller ”ja, jag utsätter mig för sexuella risker”. Hur går man vidare? Hur kan man skydda? Hur kan man stötta?

Så här säger en ung kvinna i Stockholms stads kunskapsöversikt över unga som har sex mot ersättning [1]:

Nu i efterhand kan jag ju inse att det kanske gått att stoppa mycket tidigare om någon hade sett vad som pågick. Om någon faktiskt hade frågat mig och tryckt på lite, försökt få reda på hur jag egentligen mådde, hade jag kanske öppnat mig till slut.

Utbildningspaketet är kunskapsbaserat, det vill säga det bygger på bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap, professionellas erfarenhetsbaserade kunskap och enskilda individers erfarenheter. I texten lyfter vi vid sidan av studier och forskningsresultat fram erfarenheter och praktisk kunskap från verksamma inom området.

Kunskapsbehov

Kunskapsområdet sexuell exploatering av barn och unga utvecklas och ny kunskap om ungas sexuella risktagande och sexuella utsatthet tillkommer kontinuerligt. Inom många verksamheter som möter barn och unga finns ett behov av mer kunskap. Sådan kunskap kan minska osäkerhet i yrkesutövandet och därmed bidra till att barn och unga får skydd och stöd i ökad utsträckning.

Inför utformandet av detta utbildningsmaterial genomfördes fokusgruppsintervjuer med deltagare från verksamhetsområden som kan möta unga med erfarenhet av sex mot ersättning. Ungdomsmottagningar, ungdomsmottagningen på nätet, elevhälsan, HVB-hem och gode män är några av de verksamheter som representerades.

Sammanfattningsvis efterlyste fokusgruppsdeltagarna kunskap om

- sex mot ersättning
- signaler som kan vara tecken på att en ung person har erfarenhet av sex mot ersättning, är utsatt för människohandel eller har självskadande sex
- hur samtal kan föras om sexualitet, sex mot ersättning och sexuellt risktagande
- verksamheter som kan ge barn och unga adekvat skydd och stöd.

Utbildningsmaterialet har utformats för att belysa dessa punkter och dispositionen av texten följer punkterna i stort sett. Skriften avslutas med en sammanställning av verksamheter som kan bidra med kunskaper och konsultationer till dig som yrkesverksam.

Yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som kommer i kontakt med barn och unga med erfarenhet av sexuell exploatering tvingas ofta till en rad olika och svåra avväganden vad gäller sekretess. I bilaga 1 finns därför översiktlig information om sekretess, sekretessgränser och sekretessbrytande bestämmelser.

Barn och unga

Med **barn** avses enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) varje människa under 18 år. Motsvarande definition av barn återfinns i 1 kap. 2 § SoL.

I denna text används begreppen **unga**, **ung person** och **ungdom** synonymt och avser huvudsakligen personer mellan 13 och 21 år. Den övre gränsen sammanfaller med när vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, ska upphöra.¹ I vissa studier som refereras till i denna skrift förekommer dock att åldersgränsen för ungdomar sträcker sig upp till 25 år.

Sexuell exploatering av barn och unga

Begreppet sexuell exploatering av barn innefattar förfaranden som handel med barn, barnprostitution och barnpornografi.²

1. Enligt 21 § LVU ska vård som beslutats med stöd av 3 § LVU upphöra senast när den unge fyller 21 år.

2. SOU 2004:71 Sexuell exploatering av barn i Sverige, del 1, sid 50–51.

Svensk lagstiftning innehåller flera ansvarsbestämmelser som straffbelägger dessa förfaranden. Bland annat kan nämnas barnprostitution som straffbeläggs genom bestämmelsen om köp av sexuell handling av barn i 6 kap 9 § brottsbalken, BrB, barnpornografibrott som straffbeläggs genom bestämmelsen i 16 kap 10 a § BrB och handel med barn genom bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål i 4 kap 1 a § BrB.

I brottsbalken avses med barn en person som inte fyllt 18 år. I den här texten har vi valt att använda begreppet sexuell exploatering av barn och unga, för att även fånga in åldersgruppen 18–21 år.

Barn och unga som utsätts för sexuell exploatering har rätt att få det skydd och stöd de behöver. Det framgår bland annat av regeringens handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.³ Enligt socialtjänstlagen har varje kommun det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver (2 kap 1 § SoL) och enligt LVU har socialtjänsten möjlighet att, då frivillighet saknas, ingripa med tvångsåtgärder om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (3 § LVU).

Sex mot ersättning

Med sex mot ersättning menar vi i denna text att en person får eller utlovas ersättning i utbyte mot sexuella handlingar, till exempel pengar, kläder, presenter, alkohol, droger eller sovplats. Fokus i texten ligger på personen som får eller begär ersättningen, dennas utsatthet samt stöd- och skyddsbehov. Köpare av sex behandlas i ett separat avsnitt.

Av 6 kap 9 § BrB framgår att den som förmår ett barn som inte fyllt 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling döms för köp av sexuell handling av barn till böter eller fängelse i högst två år. Det är alltså den som förmår barnet till att företa eller tåla den sexuella handlingen som begår den brottsliga gärningen.

Begreppet sex mot ersättning syftar till att vidga perspektiven kring fenomen där ersättning överlämnas eller utlovas för sex.

3. Regeringens skrivelse 2013/14:91, Åtgärder för att stärka barnets rättigheter och uppväxtvillkor i Sverige.

Andra begrepp, som exempelvis sälja sex, prostitution eller sexarbete, associeras ofta med stereotypa föreställningar. Det gör att många barn och unga som har haft sex där ersättning varit inblandad varken definierar sig som prostituerade eller som att de har sålt sex.

Att byta sex mot alkohol eller droger kan inom vissa grupper av ungdomar vara normaliserat och utgöra en del av det sociala mönstret [2].

Unga som har erfarenhet av sex mot ersättning har ofta svårt att definiera företeelsen. I rapporten *Online är jag någon annan* [3] hade de flesta intervjuade mycket svårt att sätta ord på vad de varit med om.

Fundera över nedanstående exempel och gärna diskutera med dina kollegor.

Emma och Lina

Emma och Lina är 14 år och har via en mötesplats på internet fått kontakt med en man. Han vill att de ska skicka bilder på sig själva. Snart erbjuder han dem ersättning för avklädda bilder. Flickorna tycker det är lättförtjänta pengar och samtycker. De tänker inte träffa mannen i verkligheten.

Efter en tid blir mannen mer och mer krävande. Han hotar att lägga ut bilderna på sociala medier om inte flickorna skickar bilder på allt mer avancerade sexuella handlingar.

Att diskutera

- Vad kan du göra med utgångspunkt i din yrkesroll?
- Vilket ansvar har du?
- Vem behöver du samarbeta med?

Vad vet vi?

Sexuell exploatering av barn och unga under 18 år sker nästan alltid i det fördolda. Det är därför svårt, för att inte säga omöjligt, att kartlägga omfattningen av sexuell exploatering av barn och unga.

I två studier har gymnasieelever i årskurs tre tillfrågats om erfarenhet av sex mot ersättning. En liten andel av gymnasieeleverna har sådan erfarenhet. De flesta vid enstaka tillfällen, men några har upprepade erfarenheter [4]:

Gymnasieelevers erfarenheter

- 1,7 procent bland manliga elever i gymnasieskolans årskurs 3 har haft sex mot ersättning
- 1,2 procent bland kvinnliga elever i gymnasieskolans årskurs 3 har haft sex mot ersättning
- 14,9 år är genomsnittsåldern för att ha sex mot ersättning första gången.

Stereotyp syn

Sex mot ersättning är ett område där ett stereotypt synsätt ofta lägger sig som ett raster över verkligheten. Kvinnan som säljer sex på gatan är en dominerande bild i de flestas medvetande. Kvinnor säljer och män köper sex, ersättningen består av pengar och de som säljer är utsatta offer.

Det är svårare att få syn på gymnasietjejen med utmärkta betyg som har sex mot ersättning, eller högstadiepojken som tar bussen till en 40-årig man och får pengar i utbyte mot sex.

Enligt samtliga tillgängliga studier är det något vanligare bland unga män än unga kvinnor att ha erfarenhet av sex mot ersättning i Sverige [3].

Men pojkar som har denna erfarenhet uppmärksammas inte [5]. Kanske just för att stereotyp könsbunden förståelse osynliggör att

det är fler pojkar än flickor som har sex mot ersättning, [6]. Men det skulle också kunna bero på att flickor inte har samma definition av sex mot ersättning och därför inte svarar att de har den erfarenheten [7].

Olika normer för pojkars och flickors sexualitet kan ligga till grund för osynliggörandet. Det kan väcka mer oro när en flicka har tidig sexdebut och många sexpartner. En pojke med liknande beteende väcker sällan oro [7].

Även om siffror i olika undersökningar skiljer sig något åt, kan konstateras att en större andel bland dem som någon gång haft sex mot ersättning är män, alltså även bland vuxna [8]. Samtidigt handlar den allmänna debatten till stor del om kvinnor som har sex mot ersättning med män.

Det är ovanligt att unga som får ersättning för sex definierar sig som prostituerade, sexsäljare eller sexarbetare. För att prata om ungas erfarenhet beträffande sex mot ersättning behöver därför yrkesverksamma använda ett språkbruk som i möjligaste mån inte är kopplat till stereotypa föreställningar [9].

Det har tidigare talats om manlig prostitution som ett osynligt område, men det har ändrats genom flera studier från RFSL och RFSL Ungdom [9, 10].

Hur många?

Ingen vet hur många ungdomar som köper, säljer eller ägnar sig åt riskfyllda sexuella handlingar. Mörkertalet är omfattande. Därför är det så viktigt att våga se och att våga fråga.

Flera studier visar att många som har erfarenhet av att erbjuda sex mot ersättning hade det första gången då de var tonåringar [4, 10]. I kartläggningar av sex mot ersättning brukar dock oftast enbart ett fåtal individer vara under 18 år. En tolkning som ligger nära till hands är att de metoder som används för att kartlägga sex mot ersättning inte fångar upp unga. En trolig anledning till detta är att många unga som har sex mot ersättning kommer i kontakt med personer som ger ersättning genom kanaler som är svårare att kartlägga än exempelvis öppen annonsering eller sex mot ersättning i publika miljöer [9].

Studier visar att andelen ungdomar som har erfarenheter av sex mot ersättning inte har ökat mellan åren 2004 och 2013. Två enkät-

studier med 3 000 gymnasieungdomar som genomfördes 2004 och 2009⁴, visade inte på att andelen unga med erfarenhet av sex mot ersättning ökat mellan undersökningstillfällena [4, 11]. En studie från 2013 till ungdomar i Skåne, med ett urval som anses riksrepresentativt, visar inte heller på att andelen unga med denna typ av erfarenhet har ökat [12].

Majoriteten av de personer vars annonser kartlagts på webbsidor och andra forum, uppger att de är mellan 18 och 30 år [12]. Denna åldersfördelning stämmer väl överens med Socialstyrelsens tidigare internetkartläggningar [13, 14].

Digitala arenor

En överväldigande majoritet av kontakter som tas inför sex mot ersättning sker på internet via datorer och mobiltelefoner. Studier visar att de flesta kommer i kontakt med personer som ger ersättning för sex via internet [4, 10]. Det innebär att sex mot ersättning där barn och unga är inblandade i huvudsak sker utanför gatumiljön [13–15].

Har internet medfört att barn och unga har sänkt trösklarna för att ta emot ersättning för sex? Det har diskuterats. Men forskare konstaterar att även om unga kommer i kontakt med köpare via nätet innebär det inte att unga idag har sex mot ersättning i större utsträckning jämfört med tidigare [4].

Digitala kanaler är en självklar och helt integrerad del av barns och ungas sociala umgänge där alla tillgängliga kommunikationskanaler används för all typ av kommunikation, oavsett kommunikationskanalens syfte. Även om en viss plattform inte specifikt är avsedd för exempelvis dejting eller sexuella kontakter, används den ändå för dessa ändamål av vissa.

Att det går att ljuga om sin identitet vid digital kommunikation är något som det råder en utbredd medvetenhet om, och som det finns komplexa strategier för att hantera [16].

Många hbtq-ungdomar lyfter fram den fysiska tryggheten som digital kommunikation medför. Risken minskar för att bli utsatt för trakasserier, hot eller våld om man skulle råka flirta med fel person. Att den man kommunicerar med eventuellt är någon annan än den utger sig för att vara, betyder mindre än tryggheten [9].

4. Ytterligare en gymnasieundersökning genomförs när detta skrivs.

Gråzon

Var gränsen går för sex mot ersättning är inte alltid självklart. Det kan handla om otydliga transaktioner, till exempel när en ung person går med på sex i utbyte mot att få bo hos någon.

Graden av frivillighet kan också variera, från att den unga tar egna initiativ till att personen bli övertalad eller tvingad. Barn och unga kan själva vara mycket aktiva på nätet och initiera sexuella kontakter [17].

En från början frivillig aktivitet kan övergå till en situation där den unga tappar kontrollen, till exempel när någon sprider bilder på ett sätt som den unga inte önskar eller när ett möte övergår i våldtäkt.

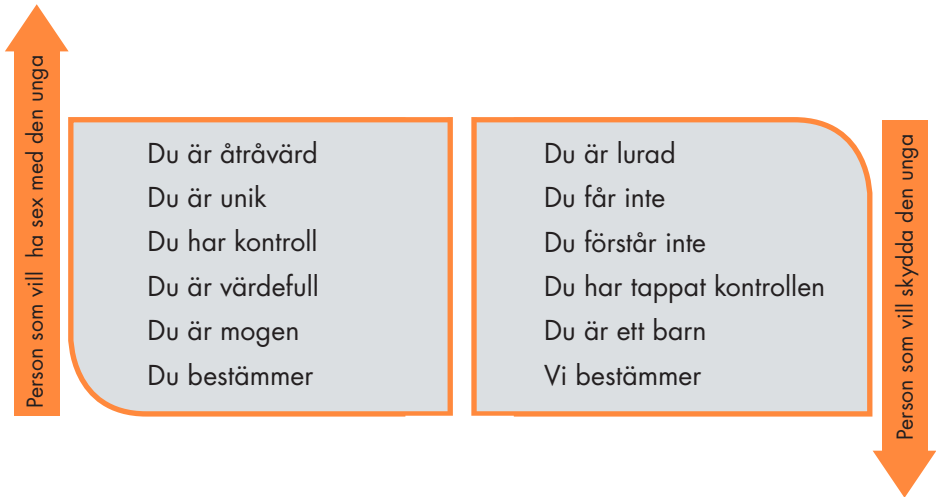
På nätet suddas en del av skillnaderna mellan en vuxen och ung person ut och positionerna kan närma sig varandra, något som kan förvirra unga [18]. För ungdomar kan det vara svårt att sätta gränser när de väl har inlett en kontakt.

Barn och unga som subjekt

Unga som är sexuellt exploaterade ser sig sällan som offer. Vuxna kan se risker för att barn och unga blir utnyttjade och lurade medan barn och unga ser något helt annat: de kan hoppas på bekräftelse eller förälskelse.

De kan drivas av ett behov av oberoende och nyfikenhet eller längtan efter sexuella erfarenheter eller behov av pengar.

Budskapen från en vuxen som vill ha sex och budskapet från en vuxen som vill skydda är dramatiskt olika. Åsa Landberg, psykolog inriktad på våldsutsatta barn, beskriver de skilda vuxenbudskapen [19].

Unga kan uppleva att de sexuella handlingarna är deras eget ansvar genom att de tagit initiativ och utsatt sig för en risk. Den upplevelsen kan göra det svårare att söka hjälp. Känslor av skuld och skam medför ofta att den unga väljer att inte berätta. Om de berättar tenderar de att betona sitt eget handlande och sin egen skuld [20].

Risikfaktorer

Forskning visar att det på gruppnivå finns några gemensamma drag bland unga som har erfarenhet av sex mot ersättning. De gemensamma dragen gäller både manliga och kvinnliga elever i gymnasiet årskurs 3 i jämförelse med elever som inte har erfarenhet av sex mot ersättning [1, 4].

Sämre relation till föräldrar.

Unga som har erfarenhet av sex mot ersättning har ofta en problematisk bakgrund, till exempel upplever de oftare än andra ungdomar att relationen till föräldrar är sämre. De kan i vissa fall ha rymt hemifrån på grund av en dålig hemsituation [1].

Större risker

Unga som har erfarenhet av sex mot ersättning lever mer riskfyllda liv än andra unga. De har alkoholdebuterat tidigare, testat droger, visar självskadebeteenden och gränsöverskridande handlingar oftare än andra ungdomar [1].

Det mesta tyder också på att de tar större sexuella risker både på och utanför nätet. Deras liv är mer sexualiserat på olika sätt, till exempel genom tidigare samlagsdebut, fler sexualpartner och genom att de uppfattar sig som mer sexuellt erfarna än andra unga [1].

Utsatta för sexuella övergrepp

Unga som har erfarenhet av sex mot ersättning har också i betydligt högre grad än andra ungdomar varit utsatta för sexuella övergrepp.

Av 3 000 ungdomar i den tidigare nämnda gymnasiestudien hade 51 elever erfarenhet av sex mot ersättning. Av dessa hade 40 elever (78 procent) varit utsatta för sexuella övergrepp [4].

Kan vara reaktion på övergrepp

- 78 procent av unga som har erfarenhet av sex mot ersättning har också erfarenhet av sexuella övergrepp.
- I 80 procent av fallen skedde övergreppet före det första tillfället när den unga fått ersättning för sex.
- I de fallen skulle erfarenheten av ersättning för sex kunna tolkas som en reaktion på ett tidigare sexuellt övergrepp.

Källa: [4]

Att sex mot ersättning kan tolkas som en reaktion på ett tidigare sexuellt övergrepp bekräftas av representanter för stödorganisationen 1000 Möjligheter, en frivilligorganisation som under 2013 kontaktades av 2 500 ungdomar. Organisationen ger stöd till ungdomar som känner sig särskilt utsatta på ett eller annat sätt, bland annat via en anonym chatt som är riktad specifikt till dem som någon gång haft sex mot ersättning. Ungdomarna bor över hela Sverige och organisationen ser inte att det finns någon ort där unga inte är utsatta för övergrepp och där unga inte har sex mot ersättning.

Nästan alla unga som kontaktat organisationen har tidigare blivit utsatta för sexuella övergrepp. Övergreppet har lett till att unga har hamnat i situationer där de har sex mot ersättning, många gånger för att dämpa ångest. Att utsätta sig för något obehagligt eller smärtsamt kan medföra att den unga för stunden inte känner ångesten [21].

Att reflektera över

- Har jag tillräckliga kunskaper om sex mot ersättning för min yrkesroll?
- Påverkar mina känslor inför ämnet mig i min yrkesroll?

Vem möter vi?

Det är vanligare att pojkar har erfarenhet av att få ersättning för sex än flickor, det visar samtliga studier som Linda Jonsson och Carl Göran Svedin gått igenom i forskningsprojektet Prostitution i Sverige [3].

I gymnasiets årskurs 3 hade 1,7 procent av pojkarna och 1,2 procent av flickorna tagit emot ersättning för sex [4].

Den senaste tillgängliga riksrepresentativa studien gjordes 2014 bland ungdomar 18–30 år bosatta i Skåne⁵. Den visar att 1,3 procent av de unga männen och 1 procent av de unga kvinnorna hade erfarenhet av att ta emot ersättning för sex [12].

Även om något fler pojkar och unga män har erfarenhet av sex mot ersättning jämfört med flickor och unga kvinnor är det huvudsakligen flickor och unga kvinnor som socialtjänsten, ungdomsmottagningar samt hälso- och sjukvården kommer i kontakt med [7].

Personal som arbetar med barn och unga är ofta mer uppmärksamma på flickor med sexualiserat beteende eller med erfarenhet av sexuella övergrepp [22]. Pojkars sexualitet, till skillnad från flickors, diskuteras däremot sällan i socialtjänstens utredningar [23].

Bland unga som vårdas vid SiS-hem är det dock vanligare att flickorna haft sex mot ersättning jämfört med pojkarna. En förklaring kan vara att dessa flickor inte är representerade i gymnasiestudierna just på grund av att de befinner sig i institutionsvård [12].

Färre pojkar än flickor berättar [24]. Berättelserna kan komma senare eller i andra sammanhang, till exempel när någon annan berättar. Det kan vara särskilt svårt för pojkar att berätta om sexuella övergrepp på grund av normer som ofta betraktar män som förövare, inte utsatta [25, 26].

I ett samhälle där heterosexualitet är norm kan också finnas skam att som heterosexuell pojke eller ung man ha haft sex med andra pojkar eller män. Det kan vara ett skäl till att inte berätta.

Pojkar kan ha svårt att veta vart de ska vända sig och kan ha svårt att få förståelse. I skriften *Sex som självskadebeteende* utgiven av

5. Demografi och population i Skåne kan generaliseras till rikspopulationen.

Stockholms stad berättas om en våldtagen pojke som när han sökte hjälp först var tvungen att undervisa psykologen om homosexualitet och sina egna sexuella praktiker, innan psykologen kunde ta emot berättelsen om våldtäkten. Det finns en risk att pojkar osynliggörs [27]:

Om du inte syns finns du inte. Eftersom pojkarna inte syns anser många att de inte finns och att det därför inte behöver finnas någon hjälp. Skamfaktorn kan vara stor och killarna vet inte vart de ska vända sig.

Stödorganisationen 1000 Möjligheter tycker sig se att detta är en bortglömd grupp och att pojkar på glesbygden hör till dem som har det svårast.

Att pojkar också har sex mot ersättning uppfattar organisationen som bortglömt av samhället. För pojkar som lever på landsbygd kan ensamheten i sig vara försvårande. Är de osäkra på sin sexualitet eller föredrar pojkar, söker de sig kanske till internet och träffar på en partner som kan vara mycket äldre. Det kan leda till situationer som pojkarna inte önskar [21].

Särskilt riskutsatta

Några grupper av unga anses löpa extra stor risk att hamna i sexuellt risktagande beteende. Dit hör ensamkommande barn och unga, ungdomar med funktionsnedsättningar, ungdomar på som rymt hemifrån eller från institutioner och hbtq-ungdomar.

Hbtq-ungdomar

Studier visar att hbtq-ungdomar (homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera) har betydligt större erfarenhet av såväl sexuell exponering på internet som sex mot ersättning, jämfört med andra ungdomar [27].

Detta bekräftas i en enkät som RFSL Ungdom genomfört på Quiser⁶ och Grindr⁷ som kunskapsunderlag för detta utbildningsmaterial. Knappt 17 procent av de svarande hbtq-personerna som är 20 år eller yngre uppger att de tagit emot ersättning för sex [9].

6. Ett community för hbtq-personer på nätet

7. Mobilapp för män som söker män för dejting och sexuella kontakter

Debutåldern bland unga med någon form av transidentitet var påfallande låg – knappt 12 år – och de hade i stor utsträckning tagit emot ersättning för sex vid upprepade tillfällen [4].

Knappt 8 procent av de unga männen i hbtq-gruppen hade erfarenhet av att ta emot ersättning för sex och drygt 6 procent av kvinnorna. Det kan jämföras med mellan 1 och 2 procent bland unga män och kvinnor i heterogruppen.

Om det råder kunskapsbrist om unga hbtq-personer i allmänhet uttalar yrkesverksamma en särskild kunskapsbrist när det gäller unga transpersoner [10]. Dessa ungdomar är osynliggjorda i hög utsträckning, fastän de löper större risk för utsatthet. Vissa unga transpersoner kan säga att ”det spelar ingen roll vad de gör med min kropp, jag vill inte ha den i alla fall” [26].

Hur synligt respektive osynligt sex mot ersättning är bland unga hbtq-personer beror på vilka ansatser som görs för att synliggöra fenomenet. Sex mot ersättning blir synligt om man frågar unga om de varit med om det. I respektfull kommunikation, där ungas olikheter och skilda upplevelser av sex mot ersättning respekteras, går företeelsen från att vara osynlig till att bli synlig [9].

Såväl tidigare forskning som RFSL Ungdoms senaste kunskapsunderlag visar på vikten av att ha en normkritisk förståelse av sex mot ersättning i mötet med unga [9]. Det kan röra kön, könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning, kommunikationskanaler, upplevelser hos unga som får ersättning för sex och anledningar till att ha sex mot ersättning.

En normkritisk förståelse handlar om att se och ifrågasätta de normer som påverkar personers möjligheter att leva som de önskar. Att tillhöra en norm, något som anses vanligt och inte brukar ifrågasättas, innebär fördelar. Ofta blir fördelarna först synliga för personer som bryter mot normen, de som lever efter normen är ofta inte medvetna om dem. Ju färre normer en person passar in i, desto mer begränsat blir hennes handlingsutrymme. Normkritiskt arbete kan börja med en granskning av den egna positionen i förhållande till olika normer. Läs mer om normkritik till exempel på www.umo.se eller www.mucf.se.

Unga homosexuella, bisexuella, transpersoner samt unga som definierar sig som queer eller på annat sätt bryter mot heteronormen eller andra normer i samhället, känner sig ofta otrygga och missnöjda i kontakterna med myndigheterna [28].

Det är viktigt att yrkesverksamma som möter hbtq-ungdomar i riskzonen för sexuell exploatering är medvetna om att dessa ungdomars utsatthet kan skilja sig från andra ungdomars. De kan exempelvis ha erfarenheter från ett negativt bemötande från omgivningen. Därför är det viktigt att yrkesverksamma har ett hbtq-perspektiv i arbetet och kompetens att möta unga hbtq-personers behov.

Tänk på

- att sexuell praktik och sexuell identitet kan vara olika saker
- att det kanske inte går att se vilken könsidentitet en person har
- att en pojke som har sex med en man kanske inte identifierar sig som homosexuell
- att en flicka som har sex med en man kanske inte identifierar sig som heterosexuell

Ensamkommande barn och unga

Ensamkommande barn och unga har uppmärksammats som en riskgrupp när det gäller sex mot ersättning. Antalet har ökat och 2014 anlände 7 049 ensamkommande barn och unga enligt Migrationsverkets statistik.

Det är en grupp som är särskilt socialt utsatt. Många kan ha en svår social problematik eller ha upplevt traumatiska händelser eller övergrepp under en lång tid innan de kommer till Sverige. De kan därför vara extra sårbara och kan löpa högre risk att utnyttjas för sexuella ändamål [1].

Enligt yrkesverksamma som medverkat i dialogen kring detta utbildningsmaterial kan ekonomisk ersättning för sex vara en drivkraft för unga i den här gruppen på ett sätt som den oftast inte är för andra ungdomar. Ensamkommande barn och unga kan till exempel känna stora ekonomiska förpliktelser för familjen i hemlandet eller ha skulder för flykten.

Personal och gode män som möter ensamkommande barn och unga behöver ha beredskap att ställa frågor och erbjuda stöd kring sex mot

ersättning, oavsett den ungas kön. I dialogen inför detta arbete har framkommit oro för och exempel på att ensamkommande pojkar kan ha erfarenhet av sex mot ersättning.

Vissa ensamkommande barn och unga avviker från sin placeringsort. Det gäller både asylsökande barn, barn som fått avslag på sin ansökan och som väntar på verkställighet av avvisningen. Några av dem väljer att avvika för att bosätta sig med bekanta på andra platser, medan andra försvinner mer eller mindre spårlöst.

Ungefär 9 procent av de 3 852 barn som kom till Sverige 2013 rapporterades som avvikna, enligt statistik från Migrationsverket. Farhågor finns att de barn som försvunnit riskerar att utnyttjas på olika sätt [29].

I Socialstyrelsens vägledning om socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och unga beskrivs socialtjänstens ansvar för barn som avviker och risker för att barnen är eller kan vara utsatta för människohandel [30].

Unga på rymmen

Unga som har rymt hemifrån eller från institutioner kan befinna sig i situationer med risk för sexuell exploatering. Att ta emot eller utlovas ersättning som mat, bostad, alkohol, droger, värme eller närhet i utbyte mot sex, kan vara en överlevnadsstrategi [5].

Socialsekreterare i uppsökande verksamhet beskriver hur ungdomar på rymmen hamnar i en slags icke-värld och träffar personer de aldrig skulle ha träffat annars. Risker ökar att unga hamnar i situationer som de kommer att må sämre av eller inte kan styra [1].

Unga med funktionsnedsättningar

Unga personer med intellektuell funktionsnedsättning kan löpa risk att utnyttjas sexuellt och att förmås till sex mot ersättning [5, 17, 31]. Ersättningen kan vara en mindre summa pengar, cigaretter, smycken eller annat som den unga med intellektuell funktionsnedsättning vill ha.

Den intellektuella funktionsnedsättningen kan innebära en svårighet att tänka kritiskt. Det kan också vara svårt för ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning att få kontakt med jämnaåriga, vilket kan påverka självförtroendet och hur man ser på sig själv som jämbördig partner [32].

Samtidigt är det viktigt att inte överbetona riskerna och förmörka bilden av sexualitet för unga med intellektuella funktionsnedsättningar. Unga med sådana funktionsnedsättningar kan säga: ”Alla andra oroar sig för att jag ska råka ut för något ont. Själv oroar jag mig för att inte råka ut för något gott någon gång.” För vuxna i omgivningen gäller det att hitta en balans där inte ungdomarna överbeskyddas och samtidigt förhindra att dessa ungdomar råkar illa ut. Ett sätt är att lära de unga att själva ta ansvar för riskbedömningen istället för att som vuxen ta över det [33].

Unga med någon form av funktionsnedsättning kan vara vana vid att andra tar i deras kroppar eller fattar beslut över deras huvuden. De kan därför ha svårt att lita på sin egen känsla och våga berätta att de utsatts för övergrepp eller sexuell exploatering. En fysisk eller psykisk funktionsnedsättning kan också leda till bristande självkänsla som medför större sårbarhet för sexuell exploatering. Personer med sociala funktionsnedsättningar kan lättare utsättas för manipulationer [25].

De som skadar sig genom sex

En grupp barn och unga som har lyfts inom forskningen de senaste åren är barn och unga som skadar sig själva genom sex. Det är svårt att säga om denna grupp har ökat eller inte, men sannolikt har ökad kunskap lett till att dessa barn och unga uppmärksammats i högre grad.

Sex som självskada har definierats som: ”... ett mönster av att söka sig till sexuella relationer som innebär att man skadar sig själv, fysiskt och psykiskt. Beteendet orsakar starkt signifikant lidande eller försämrad funktion i skolan, arbetet eller på andra viktiga områden” [34].

Begreppet är omdiskuterat, främst utifrån att skadan tillfogas av någon annan. Oftast syns inte heller skadorna. Vissa ungdomar upplever dock att begreppet tydligt beskriver deras upplevelse.

Kunskapen om unga som skadar sig genom destruktivt sex är ännu liten och än så länge saknas större tillförlitliga studier om ämnet.

Bekräftelse och ångestlindring

I en intervjustudie med 11 unga kvinnor mellan 15 och 25 år med erfarenhet av sex mot ersättning beskrev de unga att de sökte uppmärksamhet och att de ville bli sedda och bekräftade som anledningar till att de sålde sex. De beskrev också ett förakt för sig själva och att tidigare sexuella övergrepp spelat en avgörande roll för inträdet i sexsäljandet [3].

Vi vet att nästan 80 procent av unga som har erfarenhet av sex mot ersättning också har utsatts för sexuella övergrepp och att övergreppet föregick erfarenheten av sex mot ersättning [4]. Självskadande sex och sex mot ersättning skulle kunna tolkas som en reaktion på övergrepp.

Flera unga har beskrivit att de haft självskadande sex för att kunna stå ut med negativa känslor, för att slippa ångest och likställde detta med att till exempel skära sig. De kunde parallellt ha olika typer av självskadebeteenden [34].

En del beskrev att de särskilt sökte sig till sexuella kontakter som innebar sexuellt våld. Dessa unga beskrev att ersättningen var mindre viktig och att de inte alltid fick eller ville ha betalt [3].

Vissa unga kan känna att sex som ångestdämpning är ”det enda jag kan” eller ”när jag har sex är jag någon, jag duger till något, men efteråt ångrar jag mig. Men jag behöver den känslan, det är som ett beroende” [26].

Som ett exempel presenterar vi Kims berättelse, här något förkortad, ur boken *Unga som skadar sig genom sex* av Linda Jonsson och Åsa Lundström Mattsson, utgiven av Stiftelsen Allmänna Barnhuset [34].

Kims historia kan även belysa unga transpersoners särskilda utsatthet [34].

Kim

Kim är 17 år och föddes till kille men är en tjej. Det bara är så. Det har hon vetat hela livet. Att vara född i fel kropp präglar Kims tillvaro.

I skolan vet alla att Kim föddes som kille men att det inte är så längre, men ingen säger något och Kim känner sig varken inkluderad eller exkluderad. Hon har några bra kompisar och beskriver att hon tillhör ett gäng ”ensamma udda som inte passar in”.

De flesta tror att hon är homosexuell eftersom hon ser ut som en pojke men Kim ser sig själv som heterosexuell eftersom hon är en tjej som tänder på killar, men råkar ha fel kropp.

Det är inget man väljer att vara född i fel kropp utan ett öde som man bara måste acceptera.

Kim har skadat sig genom sex de senaste tre åren. Det började med att hon fick kontakt med en man på nätet och de träffades för att ha sex. Mötet resulterade i en våldtäkt som pågick i många timmar.

Efteråt mådde hon så dåligt att hon inte visste vad hon skulle ta sig till. Hon kontaktade mannen igen och de träffades vid ytterligare ett antal tillfällen. När mannen slutade höra av sig blev Kim förtvivlad och kände sig oduglig och otillräcklig.

Hon började därför kontakta andra män för sexuella möten.

Jag vet vad män vill ha och jag gör det bra, säger Kim.

Inför varje möte känner Kim hat mot mannen hon ska träffa och ångesten stiger. Samtidigt kan hon inte låta bli att gå dit. På ett sätt bekräftar männen henne positivt, men de bekräftar också att hon har ett så lågt värde att andra får använda henne hur de vill.

Jag får skylla mig själv att jag lever som jag gör. Det är bara mitt fel och ingen annans, men jag är säker på att detta blir min död om jag inte ser till att sluta.

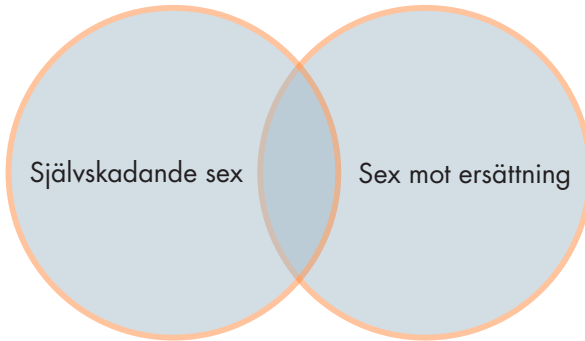
Att tänka på

Du träffar Kim i din verksamhet.

- Vad kan du göra?
- Hur ser ditt ansvar ut?
- Vem behöver du samarbeta med?
- Var kan du hitta kunskap och stöd?

Flytande gränser

Gränserna mellan självskadande sex och sex mot ersättning kan vara flytande. Destruktivt eller självskadande sex är en företeelse som överlappar men inte sammanfaller med företeelsen sex mot ersättning.

En del unga som skadar sig genom sex begär inte ersättning, andra gör det, medan åter andra gör det ibland. En 17-årig flicka berättar [1]:

Först visste jag inte att jag kunde få betalt och det var ju inte det jag var ute efter. Nu vet jag att när jag behöver något kan jag ta betalt just då. Men det är bara om jag precis vet vad jag behöver. Annars vill jag inte ha pengarna. En gång satte jag in 2 000 kronor till Rädda Barnen, för jag tänkte att det finns dom som behöver pengarna bättre än jag.

Kontakten med barn och unga i dessa situationer kan vara svår eftersom den unga kanske helt saknar motivation till förändring och hävdar att han eller hon inte alls tar skada.

Förövaren kan ha blivit viktig vilket kan göra det svårt för barnet eller den unga att bryta kontakten eller berätta. Skam och skuld kan vara andra hinder. Bristande tillit till att stöd och skydd faktiskt finns, kan också försvåra kontakt.

Men liksom när det gäller andra unga som kan ha erfarenheter av sex mot ersättning gäller det att försöka vinna den ungas förtroende. Att ta emot berättelsen, att lyssna och finnas kvar. Att inte skygga, döma eller moralisera är avgörande.

Samtidigt måste skyddsaspekten, akut och på längre sikt, beaktas. Självklart ska anmälan till socialtjänsten övervägas. Det är socialtjänstens uppgift att bedöma den ungas behov av skydd, se kapitlet *Anmälan och utredning*.

Stora risker

Gruppen barn och unga som skadar sig genom sex utsätter sig för stora risker i sexuella situationer som kan innehålla fysiskt och psykiskt våld samt även smitta.

För yrkesverksamma kan situationen uppfattas som mycket förvirrande eftersom den unga upplever ett behov att söka sig till dessa situationer samtidigt som de kan innebära att barnet eller den unga skadas på olika sätt [34].

Att bryta beteendet kan vara svårt. De unga behöver ett annat sätt att lindra sin ångest och motivation att se andra val. Indirekta eller direkta hot från förövaren kan förekomma. Ytterligare en förklaring kan vara rädslan att bli övergiven och ensam, den som förgriper sig kan paradoxalt nog bli en viktig person för den unga [34].

Varningssignaler

Det är naturligt att barn och unga utforskar sin egen sexualitet och frågan är när man som vuxen ska reagera på eventuella oroande signaler. Yrkesverksamma som möter unga kan lämpligen ha med sig en medvetenhet om att riskfylld eller destruktiv sex samt sex mot ersättning är företeelser som förekommer. En sådan medvetenhet kommer att påverka vad den yrkesverksamma ser och kommer att påverka bemötandet på ett sätt som förhoppningsvis ger öppningar för frågor och samtal.

I en norsk vägledning till yrkesverksamma skriver forskare [35]: Det kan finnas skäl att agera när en ung persons sexualitet används som ett medel för något som inte har sitt ursprung i den ungas sexuella behov.

Sexuella övergrepp följs inte av specifika symtom [36]. Därför är det viktigt att ställa frågor, så att upptäckt kan leda vidare till stöd och hjälp.

I sammanhang där vuxna har kontakt med ungdomar finns stora möjligheter att upptäcka om något inte stämmer. Oro, sorgsenhet, undvikande av kontakt, många sms och mobilsamtal, mycket pengar,

dyra kläder och saker, kan men behöver inte, vara tecken på att en ungdom har sex mot ersättning.

Andra varningssignaler kan vara att den unga

- tar sexuella risker
- lever i en ekonomiskt utsatt situation
- har missbruksproblematik
- har självskadebeteende
- är på rymmen
- har stort behov av sexuell bekräftelse [37].

Människohandel

Hur många barn som är utsatta för människohandel i Sverige går inte att ange eftersom mörkertalet av naturliga skäl är stort. Länsstyrelsen i Stockholms län har genomfört en nationell kartläggning som visade att 166 barn registrerats som misstänkta offer för människohandel under tiden 2009 till 2011 [29].

Kartläggningen visade att lika många av barnen var utsatta för människohandel för sexuella ändamål som för andra ändamål, som stöldbrott, tiggeri eller arbete. Två tredjedelar av barnen hade utländsk nationalitet och cirka hälften vistades tillfälligt i Sverige [29].

Resultatet visade att det fanns fler utsatta barn än vad som tidigare har varit känt, fördelat på lika många pojkar och flickor. Barnens ålder varierade från 3 till 17 år.

Majoriteten av flickorna var utsatta för människohandel för sexuella ändamål men också för stöldbrott och tiggeri. Pojkarna var framför allt inblandade i stöldbrott, men kartläggningen visade att även de kunde vara utsatta för människohandel för sexuella ändamål. Kartläggningen visade att små barn varit utsatta för människohandel i samband med att de användes som redskap av vuxna personer som begår stölder i affärer, väskstölder med mera.

De flesta utländska barnen var ensamkommande och många av dem asylsökande. De vistas ofta tillfälligt i kommunen och många försvinner innan socialtjänsten hinner agera [29].

Det är värt att notera att Sverige både är ett transitland och ett destinationsland för människohandel men också ett ursprungsland, eftersom det förekommer att barn som är bosatta i Sverige utsätts för människohandel.

Stöd och skydd är utgångspunkten

Utgångspunkten för socialtjänst, hälso- och sjukvård, ungdomsmottagningar, HVB-hem eller gode män är att se till barnets behov av stöd och skydd, inte att bedöma om situationen kan betraktas som människohandel.

Misstankar om människohandel ska utredas av polisen.

För mer information om människohandel med barn och myndigheters och andras ansvar, hänvisas till skrifter från Länsstyrelsen i Stockholm: *Kan det vara människohandel?* med information för yrkesverksamma som kan komma i kontakt med barn som utsätts för människohandel och *Den långa resan – möten med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och sexuell exploatering* [38, 39].

Barn som lever med föräldrar som har sex mot ersättning

Någon samlad kunskap om sambandet mellan sex mot ersättning, föräldraskap och föräldrars omsorgsförmåga finns inte. Det går alltså inte att säga vad det innebär för ett barn att leva med en förälder som har sex mot ersättning eller vilket behov av stöd och skydd som barnet kan ha i sådana situationer.

Kvinnor och män som har sex mot ersättning har varierande livsvillkor och omsorgsförmåga och därför är det problematiskt att betrakta erfarenheter av sex mot ersättning som en riskfaktor i sig.

Barn som far illa

Föräldrarnas förmåga att ge barnet vad det behöver är central när det gäller att bedöma om ett barn riskerar att fara illa. Det finns inte någon allmänt accepterad gräns för vad som anses som oacceptabla brister i föräldrars omsorgsförmåga. Mellan ytterligheterna fullgott och klart bristfälligt föräldraskap finns en gråzon som innebär att man i en bedömning behöver ta hänsyn till kompenserande faktorer i barnets eller familjens nätverk.

Generellt är det inte barnets eller den ungas behov i sig eller föräldrarnas tillkortakommanden som avgör om socialtjänsten behöver inleda en utredning om att erbjuda insatser. Det avgörande är om behoven kan tillgodoses av föräldrarna med hjälp av andra i familjenätverket eller med stöd av förskola, skola och hälso- och sjukvård.

Föräldrar med erfarenheter av sex mot ersättning är ingen homogen grupp och konsekvenserna för deras barn kan variera. Det går därför inte att identifiera särskilda tecken hos barn som lever med föräldrar som är involverade i sex mot ersättning.

Barn till föräldrar med missbruks- eller beroendeproblematik, barn till psykiskt sjuka föräldrar, barn till föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar och barn till föräldrar som har sex mot ersättning kan vara i riskzonen för att fara illa. Det är ändå alltid omständigheterna i det enskilda fallet som avgör om det finns behov av socialtjänstens insatser.

I stället för att definiera riskgrupper är det mer fruktbart att utgå från de risk- och skyddsfaktorer som finns hos barnet självt, i familjen, i närmiljön och på samhällsnivå.

Oftast är det mängden riskfaktorer snarare än någon speciell enskild faktor, som ökar risken för olika svårigheter. Skyddsfaktorer kan neutralisera eller dämpa risker och är särskilt viktiga när risken är hög. Skyddseffekten tenderar att öka med antalet skyddsfaktorer. Det avgörande för om ett visst barn far illa är hur dessa risk- och skyddsfaktorer samspekar i det enskilda fallet.

Läs mer i *Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*, utgiven av Socialstyrelsen.

Att tänka på

- Uppfattar jag barnets situation som problematisk? Varför?
- Hur kan jag förmedla mina tankar och iakttagelser till förälder och barn?
- Hur kan jag fråga?
- Misstänker jag att barnet far illa?
- Vad är mitt ansvar utifrån mitt uppdrag?
- Ska jag förmedla kontakt till annan verksamhet?
- Ska anmälan göras till socialtjänsten?

En osynlig grupp

En kartläggning som Socialstyrelsen genomförde 2010 visade att barn som lever med föräldrar som erbjuder sex mot ersättning till stor del är en dold grupp inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten [5].

Skolan och BUP kan i enstaka fall få vetskap om att det förekommer att föräldrar erbjuder sex mot ersättning genom att barnen själva berättar. Yngre barn kan berätta för en lärare som de har förtroende för, men ju äldre barnen blir desto mindre tycks de vilja avslöja.

I kartläggningen framkom några enstaka fall där socialtjänsten kände till att föräldern hade erbjudit sex mot ersättning. Dels handlade det om placerade barn där skälet till placeringen var föräldrarnas missbruk i kombination med att erbjuda sex mot ersättning, dels om anmälningar om barn som misstänktes fara illa bland annat på grund av att en förälder var involverad i att erbjuda sex mot ersättning [5].

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att föräldrars erfarenheter av att sälja sex är en osynlig omständighet som måste tillmätas den betydelse den har i det enskilda fallet utan moraliserande inslag.

Hinder för att upptäcka

Erfarenhet av sex mot ersättning är sällan skälet till kontakt inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och ungdomsmottagningar. Föräldrar med sådana erfarenheter söker vanligen inte hjälp för detta.

Ett skäl kan vara att de är rädda för att bli ifrågasatta som föräldrar och därmed också riskera att mista barnet genom att samhället ingriper [40].

Det vanligaste är att föräldrar söker hjälp av andra skäl, till exempel problem hos barnet eller relationsproblem i familjen. Även personalen har fokus på de problem som föräldrarna och barnet söker för [5, 41]. Erfarenheterna av sex mot ersättning som sällan är uppenbara, beaktas därför inte särskilt.

Socialtjänsten och andra aktörer kan få vetskap om föräldrars erfarenheter av sex mot ersättning efter en längre tids kontakt, eftersom det initialt ofta finns andra problem som syns mer, som missbruks- och beroendeproblematik, somatiska besvär eller psykisk ohälsa.

Yrkesverksamma har beskrivit att berättelser om erfarenheter av sex mot ersättning kommer först när de har etablerat en förtroendefull kontakt. Vissa verksamheter tycks ha svårare att åstadkomma

detta. Företrädare för hälso- och sjukvården har påtalat att det är svårt att etablera kontakter över tid vid drop-in-mottagningar, som är vanliga inom smittskyddet [5].

När far barn illa och när ska man anmäla?

Oavsett vilken situation barnet befinner sig i, är det misstanken eller kännedomen om att barnet far illa som är utgångspunkten för att en anmälan ska eller bör göras till socialnämnden enligt 14 kap 1 § första stycket och 1 c § SoL.

För mer information om att anmäla oro för barn se Socialstyrelsens handbok *Anmäla oro för barn, stöd för anmälningskyldiga och andra anmälare*. På Socialstyrelsens webbplats finns även informationsfilmer om att anmäla oro för barn.

Är det lämpligt att anmäla till socialnämnden att en förälder erbjuder sex mot ersättning?

Det kan yrkesverksamma ha olika uppfattning om. Vissa kan anse att uppgifter om föräldrar som erbjuder sex mot ersättning alltid bör anmälas medan andra kan vara mer tveksamma: Mikaenheterna har till exempel i tidigare intervjuer med Socialstyrelsen framfört att barnavårdsanmälningar inte med automatik ska göras när en person som har sex mot ersättning har minderåriga barn.

Att föräldern har sex mot ersättning behöver inte betyda att barnet far illa. Finns det andra positiva faktorer, som till exempel att den andra föräldern kan kompensera brister behöver inte det betyda att barnet far illa [37].

Men om en förälder erbjuder sex mot ersättning i hemmet och barnet kommer i kontakt med köparna, eller om barnet lämnas utan tillsyn och i övrigt inte får grundläggande omvårdnad och omsorg kan det finnas anledning att anmäla.

Här följer ett exempel och en fråga att reflektera över.

Sara och Roxanne

Roxanne är fem år och bor tillsammans med sin mamma Sara. Flickan går i förskolan. Sara lägger ut avklädda bilder på sig själv på nätet och annonserar att hon säljer sex. Ibland har hon sex mot ersättning i lägenheten på dagtid när Roxanne är i förskolan.

Du träffar Sara i din verksamhet.

- Hur bemöter du henne?
- Hur lägger du upp ett samtal?
- Behöver du träffa Roxanne?
- Vilken information behöver Sara? Du?
- Vad måste du göra utifrån ditt uppdrag?

Att tänka på

- Hur kan du som yrkesverksam handskas med dina känslor och tankar kring föräldraskap och sex mot ersättning?

De som köper sex

Befolkningsstudier visar att runt 8 procent av befolkningen någon gång gett ersättning för sex. I den senaste studien hade 7,5 procent av männen och inga (0 procent) av kvinnorna någon gång under sitt liv gett ersättning för sex. Enligt studien hade 0,8 procent av männen köpt sex de senaste 12 månaderna. Det betyder runt 24 000 män i hela befolkningen [12].

Under 2014 lagfördes 601 personer för brott mot sexköpslagen enligt statistik från Brottsförebyggande rådet, Brå.

Det finns ingen säker kunskap om hur många vuxna som köper sex av barn och unga. Under 2014 misstänktes⁸ 18 män för köp av sexuell handling av barn under 18 år och 101 män för utnyttjande av barn för sexuell posering, enligt Brås statistik [42].

Vilka är de?

Vilka är då dessa personer, företrädesvis män, som köper sex? En socialsekreterare vid Stockholms stads verksamhet för Köpare av sexuella tjänster, Kast, säger så här om sina erfarenheter av att möta män i samband med att de grips för sexköp [43]:

Sammanfattningsvis är köparna jag möter män som är väl integrerade i samhället. De är oftast mellan 35 och 55 år, med arbete, familj och barn. De representerar ett tvärsnitt av befolkningen, kommer från alla samhällsklasser, politiska riktningar, religiösa samfund och har alla typer av yrken. Det gemensamma är att de köpt sex och att de nu hamnat i en existentiellt laddad situation där de tvingas erkänna sina mörkare sidor samtidigt som de slåss för att bevara ansiktet.

8. Med misstänkt person avses i Brås statistik att en straffmyndig person (15 år eller äldre) av polis eller åklagare anses skäligen misstänkt och att brottsmisstanken kvarstår efter avslutad utredning.

Personalen vid Kast erbjuder samtalsstöd i den kris som uppstår när köpare grips av polis. Personalen möter till stor del en traditionell form av sexhandel där sex byts mot kontanter, efter annonsering och överenskommelser via internet. Däremot möter de inte köpare under 20 år och inte heller män som köper sex av män.

Enligt socialsekreterarens erfarenhet har de männen ofta börjat intressera sig för objektifierande former av sex som pornografi, i puberteten [43].

Köp av sex kan utvecklas till en form av fixering som växer till ett beroende som männen inte förmår bryta, en slags berusningscirkel. De lägger ansvaret för sitt handlande utanför sig själva, ser sig som offer. När de blir avslöjade är de flesta trots allt lättade över att få prata om hemligheten med någon. Socialsekreteraren betonar vikten av att som professionell bortse från det moraliska, att inta en hållning som underlättar för personen att berätta [43]:

Som professionell kan man aldrig underskatta graden av skam. Ödmjukhet och respekt behövs för att möta en människa som tar mod till sig att berätta.

Internet tycks vimla av personer, till övervägande del män, som vill träffa unga, både flickor och pojkar, som visar det minsta intresse för kontakt [44].

Kontakten kan börja helt oskyldigt och den unga kan vara naturligt nyfiken på kontakt, förälskelse och sex. Tillvägagångssätten kan skifta, från utstuderad så kallad grooming⁹, det vill säga då kontakt tas stegvis för att få barnet att knyta an känslomässigt i syfte att senare kunna utsätta barnet för sexuellt övergrepp, till mer rakt på sak.

För den som oroas av sitt sexuella intresse för yngre personer kan internet också vara ett lämpligt medium för att anonymt söka hjälp för att bemästra problemet. Det finns vuxna som känner sexuell dragning till barn och som önskar hjälp, men det saknas kunskap om hur stor gruppen är. En del vänder sig till vården, till exempel genom att ringa den nationella hjälptelefonen Preventell [45].

9. Grooming är straffbelagt genom bestämmelsen om kontakt med barn i sexuellt syfte i 6 kap 10 a § BrB.

Ungdomar som köper sex

Drygt 1 procent av ungdomar mellan 16 och 25 år uppger i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009 att de någon gång gett ersättning för sex. Att ge ersättning för sex är klart vanligare bland pojkar (2,5 procent) än bland flickor (0,2 procent) [27].

I 2004 års enkät till gymnasieelever framkom att pojkar tagit emot ersättning för sex i mycket högre utsträckning också hade gett ersättning för sex jämfört med pojkar som inte hade tagit emot ersättning för sex [11].

Av de pojkar som tagit emot ersättning för sex uppgav 27 procent att de också hade gett ersättning för sex. Bland de pojkar som inte tagit emot ersättning för sex hade bara 2 procent erfarenhet av att ge ersättning för sex [11].

Att fråga

Ofta tycker personal som möter ungdomar att det är svårt att ta upp frågan om eventuella erfarenheter av sex mot ersättning. Man vet inte hur och när man ska ställa frågan, man kan oroa sig för svaret och hur man ska hantera det.

Men budskapet från intervjuade unga med erfarenhet av sex mot ersättning är entydigt: De önskar att någon hade frågat specifikt om sex [1, 10, 25]:

Budskap från unga

- Det viktigaste är att fråga.
- Bemötandet är avgörande för att våga fortsätta berätta.
- Kontakten med en vuxen, ofta i en professionell roll, spelar en avgörande roll för att sluta.

I intervjuer och samtal har flera unga berättat om den besvikelse de känt över att inte fått berätta om vad de varit med om. Så här säger en flicka i en studie [17].

Hon väntade på att jag skulle säga något och jag väntade på henne. Hon har ändå betalt för att prata, inte vara tyst. Fattar inte att ni tror att det bara är att prata om nåt man tycker är jobbigt och inte är så stolt över. Ja, jag skär mig, super och lägger ut bilder när jag knullar, men varför ska jag berätta det.

Unga definierar sig sällan som sexsäljare eller prostituerade, vilket medför att frågor om sådana erfarenheter ofta får nekande svar. Det kan vara lättare för yrkesverksamma att ställa frågor som fokuserar på ersättningen istället för utförandet av en sexuell handling: ”Har du varit med om att få något för sex, till exempel pengar, alkohol, kläder eller bostad??” eller ”har du gett något i utbyte mot sex?” [7]

Bli tryggare i att fråga

Sex är allmänt sett en privatsak och kan därför vara svårt att ta upp i ett professionellt samtal. Man kan ha en föreställning om att det handlar om traumatiserade ungdomar som kräver kvalificerad terapeutisk behandling som faller utanför den egna verksamheten, till exempel inom socialtjänsten [27].

I intervjuer med socialtjänsten framkommer att yrkesverksamma som möter ungdomar ofta upplever det som mer komplicerat att tala med ungdomar om erfarenheter av sex mot ersättning än att tala om sexuella övergrepp. Det finns en föreställning om att det är mer skamfyllt för den unga att ha ”utsatt sig själv, sålt sig själv” och därför kan det bli svårare att prata om [46].

Kort tid för enskilda besök och hög arbetsbelastning är exempel på andra hinder [5].

En möjlighet i vissa verksamheter, är att ställa frågor om sex till exempel vid ett första besök på en ungdomsmottagning, vid hälsosamtal i skolan eller vid inskrivning på ett HVB-hem. Sådana frågor visar att det finns en öppenhet för att tala om sex. Ställs en fråga om sex mot ersättning, till exempel som följdfråga när den unga berättar om många partner den senaste tiden, kan det bidra till att en ung person inser att han eller hon inte är ensam om den eventuella erfarenheten.

En annan fördel är att den som ofta ställer frågor om sex blir van och trygg att ställa sådana frågor.

Ungdomsmottagningar som ställer frågor om erfarenheter av att få, eller ge, ersättning för sex vid första besöket har, i dialogen inför arbetet med detta material, redovisat goda erfarenheter av att det kan öppna för vidare samtal.

Här är några tips på hur man kan fråga [25, 47].

Så här kan du fråga:

- När hade du sex första gången? Var det ditt eget val?
- Hur många har du haft sex med i ditt liv? Det senaste halvåret?
- Hur känns det i sexuella situationer och relationer?
- Har det hänt att du fått något för att ha sex?
- Har du gett något för att ha sex?
- Har det hänt att du haft sex i utbyte mot alkohol eller droger?
- Har du varit med om att fotas eller filmas med webbkamera?
- Har det varit fler personer inblandade?

Att fråga är att se

Ett mer allmänt samtal om sexualitet där den vuxna förhåller sig respektfullt undersökande till denna del av den unges liv, kan vara ett sätt att komma in på ämnet. Att fråga om en persons utsatthet antas ibland kränka personens integritet. Men att fråga är att se och därmed bekräfta personen [1].

Den yrkesverksamma kan till exempel fråga hur man vet vad som är bra och dålig sex och kanske: Har du varit med om att göra något som kändes dåligt efteråt? Vikten av att lyssna till den ungas egna tankar och upplevelser och låta dessa styra samtalet, betonas [47].

Tänk på

- Att lägga dina åsikter åt sidan. Fundera över dina tankar och känslor kring sex mot ersättning.
- Att ta samtalen i den ungas takt. Föreslå att ni pratar mer vid ett senare tillfälle.
- Att inte värdera olika sexuella praktiker. Det är viktigt att vara medveten om hur normer och egna erfarenheter kan påverka samtalet.
- Att underlätta genom att inte ifrågasätta, moralisera eller visa egna starka känslor. Bekräfta att det den unga utsatts för inte är okej.
- Att undersöka hur den unga tänker kring det som skett. Utforska anledningen och sök gemensamt en väg framåt.
- Vad som är ditt ansvar och andras. Samarbeta med socialtjänst, barnpsykiatri och polis.
- Anmälningsplikten.

Väldigt få barn och unga söker hjälp självmant. Undersökningar har visat att endast 10 procent av alla sexuella övergrepp kommer till myndigheters kännedom [4].

En kvinna säger så här i en studie [48]:

Jag tycker att folk borde fråga mer. Bara för att man inte tar upp det själv betyder det inte att man inte vill prata om det. Det kanske inte räcker att man frågar en gång. Man kanske måste fråga fem gånger, men egentligen vill man inget hellre än att prata om det. Man vill ju inte vara jobbig och så, men frågar någon många gånger så vet man ju att de menar det. Och säg inte: "Du får säga till om du vill prata om det." För man säger inte till. Jag har aldrig gjort det, även om jag har velat.

Ta hand om svaret

Lika viktigt som att våga ställa frågan och att formulera den på ett öppet sätt, lika viktigt är det naturligtvis att ta hand om svaret. Att ha tid att lyssna, att ta emot berättelsen, hel eller i delar, att återkomma till ämnet vid nästa träff, att finnas kvar. Att utgå från den ungas upplevelse, att ha ett stöttande perspektiv, kort sagt ta emot förtroendet på ett gott sätt utan att döma.

Våra egna fördomar kan ställa till det. Att som yrkesverksam ta sig rätten att tycka till om ungas liv kan stoppa en berättelse [1].

Ett tips är att inte kategorisera den ungas upplevelser utifrån sin egen förståelse [25].

En ung informant i Osynliga synliga aktörer berättar [10]:

De har ju bara försökt hjälpa mig, de har ju inte sagt att jag är dum i huvudet. Som kompisarna har sagt. Det har inte känts som att de dömt mig och därefter har jag känt att jag kan gå tillbaks dit och få hjälp. Så det är jätteviktigt tycker jag, att man inte känner sig dömd av någon.

Utgå inte från att barn och unga som har erfarenhet av sex mot ersättning har blivit tvingade till det. De kan betrakta det som ett eget val som de själva tagit initiativ till. Att utgå från att personen utsatts för tvång kan öka skammen eller känslan av att vara missförstådd, vilket i sin tur kan försvåra den fortsatta kontakten [25].

Var försiktig med att visa egna känslor. Det är viktigt att inte visa avsky eller förskräckelse över det som en person berättar. Genom att vara medkännande men saklig visar du att du kan ta emot det den unga berättar [25].

Som yrkesverksam i olika positioner kan man skygga inför svaret ”ja, jag har erfarenhet av sex mot ersättning”. Det är lätt att tänka ”hjälp, vad gör jag nu, det här klarar jag inte, vart kan jag skicka den unga?”.

Men det viktigt att inse att du är utvald och har fått ett förtroende. Då är kanske inte den bästa åtgärden att snabbt skicka den unga vidare. Unga med erfarenhet av sex mot ersättning kan uppgge att de har kontroll över situationen, att de inte har problem och inte behöver hjälp eller stöd. Det behovet kan uppstå senare, ibland efter flera år. Ett råd är att behålla kontakten och kanske säga något om att den unga är inne på en arena som är full av risker och boka in ytterligare träff för att följa upp vad som händer [1].

Ett sådant samtal kan vara lättare att föra i vissa sammanhang än andra. Sexualitet är ett naturligt ämne på en ungdomsmottagning och kan eventuellt vara lättare att ta upp för en skolsköterska än för en socialsekreterare. En möjlighet är att samarbeta med närmaste ungdomsmottagning och kanske följa med ungdomen dit eller ordna så att någon från ungdomsmottagningen kommer till den egna verksamheten.

Ett sätt att hantera frågor och erfarenheter är att diskutera med kollegor: Vad tycker vi? Hur ser vi på det här?

En annan framkomlig väg kan vara tillit till att unga är experter på sitt eget liv, att de har möjlighet att problematisera sitt eget beteende. Särskilt om vuxna lyssnar och hårbärgerar sin egen oro och ångest [1].

Här är ett exempel på vad en enskild vuxens intresse och tålmod kan betyda. En ung kvinna berättar [1]:

Först när jag började på gymnasiet mötte jag den första personen som var genuint intresserad av vad som fanns bakom min fasad. En lärare som frågade mig hur jag mådde egentligen. Svaret kom inte direkt men läraren stod kvar och fanns när det kom. Han pratade med de personer han behövde för att få koll på vad han behövde göra och gjorde en anmälan till socialtjänsten.

Reflektera över nedanstående exempel. Diskutera gärna i arbetsgruppen.

Tommy

Tommy är en 14-årig pojke som har koncentrationssvårigheter och svårt att hänga med i skolan. Kamraterna mobbar honom. På fritiden sitter han mest vid datorn. Via olika webbplatser har han fått många kontakter. Han har fått erbjudande om att posera naken framför webbkameran. Nyligen har han fått kontakt med en man på nätet som vill träffa honom offline.

Du har kommit i kontakt med Tommy i din verksamhet.

- Hur bemöter du Tommy?
- Hur lägger du upp samtalet med honom?
- Vilken information behöver Tommy?
- Vilken information behöver du?
- Vad måste du göra utifrån ditt uppdrag och ansvar?

Att samtala

Samtal med barn och unga som har tagit emot ersättning för sex kan ha olika syften, beroende på den unges behov och beroende på inom vilken verksamhet de äger rum. Samtalen kan handla om att ge information, att hänvisa vidare, att utreda sakförhållanden eller att ge stöd eller behandling. Beroende på syftet med samtalet och det egna uppdraget kommer naturligtvis samtalen att se olika ut.

Tydlighet och struktur i samtalen är två viktiga aspekter. Det innebär bland annat att den vuxna är tydlig med inom vilka ramar samtalen sker och med sin roll och relation till den unga. Fokus på den ungas behov och att aktivt och nyfiket lyssna på den ungas egen berättelse är andra betydelsefulla inslag.

Barn och unga som tagit emot ersättning för sex behöver ofta gott om tid vid samtalen och de behöver ofta fler uppföljningar. Unga i den här situationen behöver känna sig väl omhändertagna, välkomna och trygga. Det kan behövas flera besök för att våga berätta. Kontinuiteten, att träffa samma person, är viktig.

Även om din verksamhet inte är rätt plats för djupare samtal om sex mot ersättning kan det ändå vara bra att hålla kvar kontakten med den unge i ett inledande skede. Kanske kan det bli aktuellt för dig att följa med som stöd till ungdomsmottagningen, till skolsköterskan eller skolkuratoren. En viktig aspekt som kan falla bort är kroppsliga behov och ett medicinskt omhändertagande. I en akut situation kan det bli aktuellt att ta initiativ till och eventuellt följa med till en medicinsk undersökning.

Samtal med barn och unga

- Ställ öppna frågor: vad, vem eller hur? Undvik ordet varför.
- Var tydlig och informativ på ett avdramatiserat sätt. Klargör för den unga att han eller hon inte gjort något olagligt genom att ta emot ersättning för sex. Berätta om sekretess och anmälningsplikt, men också varför du frågar om olika saker.
- Använd de ord som den unga själv använder för att beskriva handlingen. Det betyder inte att du i övrigt behöver använda ungas ord, utan använd de ord som du själv känner dig bekväm med.
- Förutsätt inte att den unga är heterosexuell. Använd neutrala ord som partner i stället för pojkvän eller flickvän.
- Ha den unges egen upplevelse, berättelse och erfarenheter i fokus.
- Undvik att döma eller moralisera.

Anmälan och utredning

Enligt 14 kap 1 § första stycket SoL är vissa myndigheter, yrkesverksamma, anställda och verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

Enligt 14 kap 1 c § SoL bör var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa, anmäla detta till socialnämnden.

Verksamheter inom socialnämnden är skyldiga att vidarebefordra uppgifter om barn som är i behov av stöd eller skydd till den enhet som ansvarar för den sociala barn- och ungdomsvården.¹⁰

Anmälningsskyldigheten i 14 kap SoL omfattar inte den som fyllt 18 år. För mer information om att anmäla oro för barn se Socialstyrelsens handbok *Anmäla oro för barn, stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*.

Socialstyrelsen har även publicerat informationsbroschyren *Till dig som är skyldig att anmäla oro för barn*. På Socialstyrelsens webbplats finns informationsfilmer för olika yrkesgrupper om att anmäla oro för barn.

Socialtjänsten utreder

Socialtjänsten kan komma i kontakt med barn och unga som har erfarenhet av sex mot ersättning på olika sätt, till exempel genom uppsökande verksamhet eller i samband med en anmälan.

När en anmälan som rör barn kommer in till socialnämnden ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd, en så kallad skyddsbedömning (11 kap 1 a § SoL).

Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning inleds omgående. I annat fall ska socialnämnden inom fjorton dagar från det att anmälan kommer in fatta beslut om huruvida utredning ska inledas. Detta görs genom en så kallad förhandsbedömning.¹¹

10. Proposition 2012/13:10, stärkt stöd och skydd för barn och unga, s. 45

11. Prop. 2012/13:10 s. 60

Om socialnämnden bedömer att anmälan innehåller information som kan föranleda någon åtgärd av nämnden ska en utredning inledas utan dröjsmål (11 kap 1 § SoL). Får socialnämnden kännedom om att ett barn kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående eller bevittnat våld eller andra övergrepp mot en närstående ska socialnämnden utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp (SOSFS 2014:4).

Socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar för barn som kan vara i behov av skydd eller stöd och utredningen kan genomföras oberoende av vårdnadshavarens inställning.¹²

För mer information om hur utredningen går till i allmänhet hänvisas till Socialstyrelsens handbok *Anmäla oro för barn, stöd för anmälningskyldiga och andra anmälare*.

Om det inte är uttalat i en anmälan frågar socialtjänsten sällan barn och unga om eventuella erfarenheter av sexuell exploatering och av att ha utsatt sig för risker genom att sälja sex [37]. Särskilt gäller det pojkar som far illa, där frågor om sexualitet och sexuellt risktagande i stort sett inte uppmärksammas i utredningar. Tonvikten ligger istället på att utreda eventuellt missbruk eller andra mer uppenbara problem.

Frågor om sexuell exploatering och sexuellt risktagande behöver ställas till både flickor och pojkar och lämpligen i samband med frågor om eventuell utsatthet för sexuella övergrepp.

Om det finns syskon i familjen kan även deras situation behöva uppmärksammas i utredningen.

Det kan också finnas skäl att utreda eventuella brister i hemmiljön, eftersom det kan finnas samband mellan sexuell exploatering och familjerelaterad problematik.

När det gäller unga personer är det viktigt att hantera de dilemman som kan uppstå när det finns en intressekonflikt mellan ungdomen och föräldrarna, särskilt när det finns brister i omsorgen. Därför kan det vara viktigt att den unga ges tillfälle att själv formulera sina behov och önskemål om hjälp.

12. Prop. 2012/13:10 s. 55 f.

Anmälan till polisen

Barn och unga som har sex mot ersättning kan vara utsatta för brott och därmed att betrakta som brottsoffer. I samband med att anmälan görs till socialnämnden kan det även bli aktuellt att anmäla till polisen. Att hänsyn skall tas till barnets bästa vid alla åtgärder som rör barn framgår av artikel 3 i FN:s konvention om barnets rättigheter.”

I samband med att socialnämnden tar emot en anmälan om att ett barn far illa kan socialnämnden behöva ta ställning till polisanmälan. När det gäller vissa typer av brott, bland annat sexualbrotten i 6 kap BrB, bör socialnämnden skyndsamt göra en polisanmälan, om det inte strider mot barnets bästa.¹³

Att tänka på

- Vad är mitt ansvar utifrån min verksamhets uppdrag?
- Vad är min uppgift?
- Ska du eller bör du anmäla till socialnämnden?
- Kan det bli aktuellt att polisanmäla?
- Fråga inte ut den unga om detaljer. Gäller det ett brott är det polisens sak att utreda exakt vad som hänt.
- Boka in ett nytt möte. Vill den unga ha med någon då? Träffa den unga fler gånger.
- Se till att den unga får nödvändigt stöd och skydd.
Om kontakt ska förmedlas till annan verksamhet, hur ska det gå till? Följ upp.

13. SOSFS 2014:6, Allmänna råd – Handläggning av ärenden som gäller barn och unga

Vem gör vad?

Elevhälsan

Elevhälsan, det vill säga skolläkare, skolsköterskor, skolpsykologer, skolkuratorer är en mycket viktig resurs för att nå unga med sexuellt riskbeteende.

Skolsköterskorna har en unik position. I högstadiets och gymnasiets obligatoriska hälsosamtal kan en fråga om erfarenheter av sex mot ersättning vara en naturlig del. Sådana frågor, som en av många frågor i ett formulär om självskattad hälsa, kan skapa förutsättningar för att samtala om sex och även om sex mot ersättning.

Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningarna har en betydelsefull uppgift när det gäller att ge stöd till ungdomar som har varit utsatta för sexuella övergrepp, har erfarenhet av att få ersättning för sex eller som på annat sätt tar sexuella risker. På många ungdomsmottagningar finns förutom barnmorskor även kuratorer och psykologer.

Vanliga anledningar till besök är test av sexuellt överförbara infektioner, preventivmedelsrådgivning, graviditetstest och akut p-piller, men det är också vanligt att ungdomarna behöver hjälp på flera områden samtidigt – även om de till en början sökt för problem som endast berör ett område [2].

Sexualitet är en naturlig del av arbetet på en ungdomsmottagning och en bra ingång när det gäller att upptäcka och ge information och stöd till ungdomar [49].

Barn- och ungdomspsykiatri

Barn- och ungdomspsykiatri, BUP, har en viktig funktion när det gäller att upptäcka barn och ungdomar som har erfarenhet av sex mot ersättning.

I ärenden där sexuell utsatthet framkommit är det viktigt att ställa frågor om erfarenhet av sex mot ersättning.

Barn- och ungdomspsykiatrin har en avgörande uppgift att hjälpa barn och unga att bearbeta aktuella krisreaktioner men också att bearbeta traumatiska erfarenheter av att ha varit utsatt. Behovet av stöd behöver inte enbart vara kopplat till den sexuella exploateringen, det kan finnas andra behov, till exempel hjälp att bearbeta sexuella övergrepp. Det finns som tidigare nämnts ett starkt samband mellan övergreppsproblematik och erfarenheter av sexuell exploatering [4].

Eventuell sexuell utsatthet, likaväl som frågor om alla andra typer av utsatthet uppmärksammas lämpligen i den barnpsykiatriska anamnesen.

BUP har också en betydande uppgift när det gäller att ge konsultation och rådgivning till andra verksamheter. I arbetet med barn och unga som är sexuellt exploaterade är det sannolikt flera aktörer involverade. Redan på ett tidigt stadium är det därför avgörande med samverkan.

Missbruks- och beroendevård för ungdom

Många av de ungdomar som blir aktuella inom missbruksvården har bakomliggande psykiatriska problem och många har varit utsatta för traumatiska händelser i form av fysiska, psykiska eller sexuella övergrepp tidigare i livet eller i samband med pågående missbruk [50].

Insatser inom detta område kan till exempel omfatta missbruksbedömning, krissamtal, familjesamtal och olika behandlingsprogram. Beroendevården för unga erbjuder stabiliserande insatser med möjlighet till mer djupgående bearbetning av psykiska problem som till exempel trauma.

När yrkesverksamma ställer frågor om missbruk kan det vara lämpligt att också fråga om finansieringen av missbruket, till exempel om den unga fått ersättning för sex [47].

Hälso- och sjukvården i allmänhet

Vårdcentraler inom hälso- och sjukvården kan komma i kontakt med barn och ungdomar som har erfarenheter av sex mot ersättning, förutom nyss nämnda verksamheter som ungdomsmottagningar, barnpsykiatri och missbruks- och beroendevård.

En rad andra verksamheter kan också komma i kontakt med unga med sådana erfarenheter, till exempel abortmottagningar, våldtäktsmottagningar och barnmorskemottagningar.

Efterfrågan på medicinskt omhändertagande, från till exempel en barnmorska på ungdomsmottagningen, kan vara en viktig ingång till att berätta om och bearbeta erfarenheter av sex mot ersättning.

Socialtjänstens insatser

Beroende på utredningens resultat kan olika insatser bli aktuella¹⁴.

Socialtjänstens insatser kan bestå av stöd både till barnet eller den unga, till föräldrarna eller till familjen som helhet.

Insatserna kan innebära att barnet eller den unga bor kvar i det egna hemmet eller placeras utanför hemmet i till exempel familjehem eller i HVB-hem.

I vissa fall kan utredningen avslutas utan insatser från socialtjänstens sida men med stöd från andra verksamheter som barnpsykiatri eller ungdomsmottagning.

Socialtjänstlagen bygger på frivillighet och verksamheten ska ha respekt för människors självbestämmanderätt och integritet (1 kap 1 § SoL). I 5 kap 1 § SoL betonas att socialnämnden ska ha ett nära samarbete med hemmen. Det innebär att den enskilde har stort inflytande över vilka insatser han eller hon får. Om frivillighet inte föreligger finns ändå möjligheter att tillgodose barn och unga med det skydd och stöd som de behöver, vilket då sker genom LVU-lagstiftningen.

Har barnet eller den unga ett omedelbart behov av skydd och kan detta inte erhållas på frivillig basis kan det bli aktuellt med omedelbart omhändertagande (6 § LVU). Det krävs då att det är sannolikt att barnet eller den unga behöver beredas vård med stöd av LVU och rättsens beslut om vård inte kan avvaktas.

Vård med stöd av LVU kan bland annat ges om det finns en påtaglig risk att barnet eller den unga utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas, till exempel genom socialt nedbrytande beteende (3 § LVU). Av förarbetena till 3 § LVU framgår att exempel på socialt nedbrytande beteende kan vara att den unge ”prostituerar sig” eller uppträder på sexklubb¹⁵.

14. Till grund för biståndsbedömda insatser ligger alltid en utredning enligt SoL som följs av ett beslut enligt 4 kap. 1 § SoL. Ibland kan insatser också ges utan biståndsbedömning som service enligt 3 kap 1 § SoL.

15. 3 § LVU - Nya sociallagarna med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2015

Samverkan i praktiken

I arbetet med barn och unga som är sexuellt exploaterade är det sannolikt flera aktörer involverade. Samverkan är därför viktig redan på ett tidigt stadium. Socialnämnden ska enligt 5 kap 1 a § SoL, i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs.

Syftet med samverkan är att den unga ska få stöd och skydd från samhället utifrån en helhetssyn. Mer information om sekretess finns i en bilaga.

När en misstanke uppkommer att ett barn blivit utsatt för brott blir i allmänhet många myndigheter inblandade. I många kommuner finns sedan lång tid tillbaka så kallade samrådsgrupper bestående av representanter för polis, åklagare, socialtjänst och hälso- och sjukvård.

Barnahus har skapats i många kommuner. De är ett konkret exempel på myndighetssamverkan för barn som är utsatta för brott. Dessa barnahus innebär att socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri samverkar under ett tak vid utredningar kring barn som varit utsatta för brott.

HVB-hem

HVB-hem, både de som vänder sig till ensamkommande barn och de med andra målgrupper, har en unik möjlighet att i en nära och vardaglig samvaro med barn och unga, bygga upp det förtroende och den tillit som krävs för att en ung människa ska börja tala om sexuell utsatthet och destruktiva erfarenheter av sex. Här finns möjligheter att iaktta beteendeförändringar som kan tyda på att den unga inte har det bra. Personalen kan ha svårt att ta upp sexualitet och sexuella erfarenheter och då kan ett samarbete med närmaste ungdomsmottagning vara lämpligt. En möjlighet, som redovisats i fokusgruppsintervjuer, är könsindelade studiegrupper på HVB-hemmet om sex och samlevnad i ungdomsmottagningens regi.

Gode män för ensamkommande barn

Det är den gode mannens uppdrag att se till att den unga får en trygg tillvaro och tillgång till det stöd som den unga behöver. Även gode

män har en unik möjlighet att upptäcka om en ung person utsätter sig för sexuella risker och med utgångspunkt i en förtroendefull relation föra samtal om sexualitet och eventuell utsatthet.

Ensamkommande barn kan ha svårt att särskilja olika myndighetspersoner de möter och vilken roll olika myndigheter har i deras liv. Därför kan de välja att vara tysta om sina erfarenheter eller att lämna mycket knapphändig information om sig själva. Om barnet får möjlighet att bygga tillitsfulla relationer med omsorgspersoner i vardagslivet som socialsekreteraren, personal på gruppboendet eller den gode mannen, kan det ensamkommande barnet komma att känna ett förtroende och våga berätta mer detaljerat om sitt liv [51].

Statens institutionsstyrelse

Vid de institutioner som Statens institutionsstyrelse, SiS, driver kommer man i kontakt med ungdomar med erfarenhet av sex mot ersättning, men få institutioner hanterar detta specifikt. Inom SiS uppdrag att förstärka arbetet med utsatta ungdomar har bland annat självskattningsinstrumentet Adolescent Drug Abuse Diagnosis (ADAD) utvecklats med fler frågor om erfarenhet av sex mot ersättning.

Ideella föreningar

Ideella föreningar kan vara ett viktigt stöd för barn och unga som är eller har varit utsatta för sexuell exploatering. Exempel på sådana insatser kan vara jourtelefoni, chattverksamhet, rådgivning, stöd och behandlingsverksamheter.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har publicerat en vägledning om lokalt förebyggande arbete mot sexuell utsatthet. Den ger en översikt av stöd som finns att tillgå både för yrkesverksamma och ideellt engagerade [52].

Vart kan du vända dig?

Det kan finnas ett behov för yrkesverksamma i olika positioner att rådgöra med experter när man möter barn och unga som blivit sexuellt exploaterade eller utsatta. Vart kan man vända sig i sådana fall?

Mikamottagningarna

Mikamottagningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö¹⁶ har stor kunskap om samtal och stöd till personer, företrädesvis kvinnor, med erfarenhet av sex mot ersättning. De ger även konsultstöd till yrkesverksamma.

Mikamottagningen i Stockholm tar emot ungdomar från 16 år, Mika Malmö har åldersgränsen 18 år, medan Mikamottagningen i Göteborg tar emot unga utan åldersgränser. Är det mycket unga personer önskar Mika Göteborg alltid samarbete med myndighetsutövande socialtjänst. De kan även erbjuda stödkontakt till föräldrarna när det gäller unga personer.

Länsstyrelsen i Stockholm

Länsstyrelsen i Stockholm har regeringens uppdrag att vara nationell samordnare i arbetet mot människohandel med sexuella ändamål och prostitution.

Nationellt Metodstödsteam mot prostitution och människohandel (NMT) samordnas av Länsstyrelsen i Stockholms län. Här ingår Polismyndigheten, Mikamottagningarna i Stockholm och Göteborg samt Råd- och stödteamet i Malmö, Åklagarmyndigheten och Migrationsverket.

Resursperson i varje län

Länsstyrelserna i Sverige har skapat en länsstyrelsegemensam arbetsgrupp mot människohandel och prostitution (LAMP). Varje länsstyrelse har utsett en kontaktperson som deltar i LAMP, men som också agerar kontaktperson för myndigheter i respektive län.

16. Tidigare prostitutionsmottagningarna.

BUP Elefanten

BUP Elefanten i Linköping är en specialiserad verksamhet inom närsjukvården i centrala Östergötland med det övergripande syftet att erbjuda behandling till barn och ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp, fysisk misshandel och unga som begått sexuella övergrepp.

Verksamheten kommer i kontakt med en del barn som utsatts för sexuell exploatering även på nätet. Behandling erbjuds utifrån vad som bäst gagnar barnet och är i allmänhet inriktat på traumabehandling som till exempel traumafokuserad kognitiv beteendeterapi för barn, behandling för unga som agerar ut sexuellt eller annan skraddarsydd behandling. Familjeterapi är också ett vanligt inslag i behandlingen. Familj och socialt nätverk deltar aktivt i behandlingen som bedrivs i nära samarbete med socialtjänst, förskola och skola.

Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningarna har ofta erfarenhet av att samtala med ungdomar som har erfarenhet av sex mot ersättning, både unga som ger ersättningar och som tar emot. Ingången via kropp och hälsa samt fokus på sexualitet underlättar. Som yrkesverksam kan du rådgöra med närmaste ungdomsmottagning, eller kanske hänvisa eller följa med den unga dit.

Ungdomsmottagningen på nätet, www.umo.se, är ytterligare ett alternativ, både för dig som yrkesverksam som söker ytterligare information och unga som söker svar på frågor.

RFSL Ungdom

Kunskaperna om pojkar och män som har erfarenhet av att ta emot ersättning för sex är inom många verksamheter begränsade. Det gäller även transpersoner och flickor och kvinnor som inte identifierar sig som heterosexuella, även om de har erfarenhet av sex mot ersättning med män.

RFSL och RFSL Ungdom har stor kunskap om detta. Ett tips till yrkesverksamma är därför att vid behov vända sig till RFSL respektive RFSL Ungdom.

Resurser för professionella

- Mikamottagningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö
- Kastmottagningar i Stockholm, Göteborg och Malmö, vänder sig till köpare
- Ungdomsmottagningar
- Barnahus
- BUP, www.bup.se
- BUP-Elefanten, specialistenhet med fokus på psykoterapeutisk behandling av barn och ungdomar som utsatts för sexuella övergrepp. Tel: 010-103 50 40
- Maria ungdom med inriktning mot ungdomar med alkohol- och drogproblem, även ungdomsmottagning. www.mariaungdom.se
- Nationella sekretariatet mot prostitution och människohandel vid Länsstyrelsen i Stockholm. Erbjuder konsultativt stöd och vägledning till myndigheter och frivilligorganisationer. Har en länkningsfunktion i ärenden som rör barn och vuxna som kan vara exploaterade för sexuella ändamål eller offer för människohandel. www.nmtsverige.se
- SMC Pilen i Göteborg, hälsomottagning specialiserad på sexuell hälsa med inriktning mot ungdomar med alkohol- och drogproblem, samt personer med erfarenhet av sex mot ersättning.
- Pegasus.se - chatt och information för unga hbtq-personer som har erfarenhet av sex mot ersättning och som är i behov av stöd eller har frågor . Även information till yrkesverksamma. Drivs av RFSL Ungdom. www.pegasus.se
- Preventell, hjälplinjen vid oönskad sexualitet. www.preventell.se
- Pojkmottagningen i Stockholm. Konsultationer och i begränsad utsträckning behandling för pojkar som varit sexuellt utnyttjade och för unga sexual-förövare. www.pojkmottagningen.se

- RFSL Ungdom experter på unga personer som är homosexuella, bisexuella, queer eller trans. Stor kunskap om pojkar och sex mot ersättning. www.rfslungdom.se
- RFSU, kunskap om sex och relationer. www.rfsu.se
- Rädda Barnen, centrum för barn och unga i utsatta livssituationer. www.rb.se
- Transformerings, information om könsidentitet och möjlighet att ställa frågor om sex, relationer och könsidentitet. Sidan drivs av RFSL Ungdom och riktar sig till unga transpersoner, anhöriga och yrkesverksamma. www.transformering.se

Resurser för unga

- BUP, www.bup.se
- Busta, stöd till sexuellt utsatta unga. www.busta.tjejjouren.se
- Inte till salu, en webbplats för unga som gör sig själva illa med sex eller utsätter sig för farliga situationer. www.inte.tillsalu.se
- Hbt-jouren tar emot samtal om man funderar kring sexuell tillhörighet eller samlevnadsproblem. Man är helt anonym. Telefon: 0771-66 67 68
- HBTQ-kojan. Om du är homo, bi, trans eller queer och mellan 13-25 år, kan du få en HBTQ-mentor att chatta med om allt möjligt som du tycker är viktigt. www.hbtqkojan.se
- Hopp - Riksorganisationen mot sexuella övergrepp. Här kan man skriva in frågor anonymt och få svar om sexuella övergrepp. Där finns också en lista med olika nummer man kan ringa till, beroende på var i landet man bor. www.hopp.org
- Kränkt. Datainspektionen ger råd om man blivit kränkt på nätet. www.krankt.se

- Maria ungdom med inriktning mot ungdomar med alkohol- och drogproblem, även ungdomsmottagning. www.mariaungdom.se
- Mikamottagningar i Stockholm, Göteborg och Malmö
- Novahuset vänder sig till unga som utsatts för sexuella övergrepp eller kränkningar eller behöver någon att prata med. www.novahuset.com
- Kastmottagningar i Stockholm, Göteborg och Malmö
- Pegasus.se - chatt och information för unga hbtq-personer som har erfarenhet av sex mot ersättning och som är i behov av stöd eller har frågor . Även information till yrkesverksamma. Drivs av RFSU Ungdom. www.pegasus.se
- Preventell, hjälplinjen vid oönskad sexualitet. www.preventell.se
- Prostitutionschatten, för den som säljer eller köper sex eller för den som upplever att porr eller telefonsex är ett problem. Råd och stöd, gratis och anonymt via mejl, telefon eller chatt. Telefon: 020-354040 E-post: ros@malmo.se
- RFSU, fakta om sex och relationer samt frågelåda. www.rfsu.se
- RFSU Ungdom. Här kan den som är homosexuell, bisexuell, queer eller trans ställa frågor.www.rfslungdom.se
- Rädda Barnen, centrum för barn och unga i utsatta livssituationer. www.rb.se
- SMC Pilen i Göteborg, hälsomottagning specialiserad på sexuell hälsa med inriktning mot ungdomar med alkohol- och drogproblem, samt personer med erfarenhet av sex mot ersättning.
- www.stodonline.se Chatt för unga som vill fråga eller prata om sex mot ersättning. Drivs av 1000 möjligheter och Novahuset.
- Talita, ideell förening med hjälp och stöd till kvinnor och barn som utnyttjats i prostitution eller människohandel för sexuella ändamål. www.talita.se

- Tjejjouren – möjlighet att kontakta en lokal tjejjour för att chatta, mejla eller prata i telefon. www.tjejjouren.se
- Tjejjonen, stödorganisation för tjejer mellan 12 och 25 år. www.tjejjonen.org
- 1000 möjligheter, tjej- och killjour i Stockholm. Chatt speciellt för unga med erfarenhet av sex mot ersättning. Möjlighet till egen kontaktperson, till samtal IRL i Stockholm och Umeå. www.1000mojligheter.se
- Transformerings, information om könsidentitet och möjlighet att ställa frågor om sex, relationer och könsidentitet. Sidan drivs av RFSU Ungdom och riktar sig till unga transpersoner, anhöriga och yrkesverksamma. www.transformering.se
- Ungdomsmottagningen på nätet. www.umo.se
- Ungdomsmottagningar

Insatser för köpare av sex

Kast-verksamheten i landets tre största städer är en del av den kommunala sociala omsorgen och erbjuder psykosocialt stöd. Kast vänder sig till personer som köper sex eller tidigare har gjort det, har problem med pornografikonsumtion eller liknande. Behandlingen på Kast syftar till att förebygga sexköp och annat problematiskt sexuellt beteende och kan sträcka sig över flera år. Kast erbjuder även anhörigstöd i form av samtal.

Verksamheten når enskilda via en nationell hjälplinje på telefon, hemsida på internet, annonsering i pressen och genom uppsökande arbete i samverkan med polisen.

Verksamheten vid de tre Kast-enheterna har beskrivits och utvärderats [53, 54]. I rapporterna har bland annat följande punkter lyfts fram.

- Det finns inte någon liknande verksamhet som riktar sig till unga i samma situation.
- Verksamheterna har huvudsakligen storstäderna som upptagningsområde. Personer som är bosatta utanför storstadsregionerna har inte tillgång till samma samhälleliga stöd.
- Det finns behov av ett förstärkt arbete riktat till personer som har köpt sex eller riskerar att köpa sex.

Preventell

Preventell är en nationell hjälplinje vid oönskad sexualitet, för personer som upplever sig ha tappat kontrollen över sin sexualitet, som känner oro för tankar och handlingar, eller för att skada sig själv eller andra. Den som ringer kan vara anonym. Anhöriga eller den som oroas eller skräms av någons sexualitet kan också ringa. Telefonnummer till Preventell: 020-66 77 88.

Preventell har byggt upp en nationell hänvisningsbank med ett nätverk av aktörer som kommer i kontakt med patientgruppen – akutpsykiatri, vuxenpsykiatri, barn- och ungdomspsykiatri, rättspsykiatri, beroendevården, habilitering, ungdomsmottagningar, mansverksamheter, mansjourer och privata aktörer som arbetar med sexologiska frågeställningar.

Även andra vårdgivare, myndigheter och organisationer kan konsultera Preventell. Bakom hjälplinjen står CASM – Centrum för andrologi och sexualmedicin vid Karolinska i Huddinge. Vårdgivare med frågor om hjälplinjen och CASM:s verksamhet och kan ringa 08-585 823 00.

Referenser

1. Jonsson, L, Engvall, C. Unga som har sex mot ersättning En kunskapsöversikt till stöd och hjälp: Stockholms stad; 2014.
2. Ungdomsmottagningarnas metoder för att förebygga psykisk ohälsa. En nationell inventering. Stockholm: Socialstyrelsen; 2009.
3. Jonsson, L, Svedin, CG. ”Online är jag någon annan ... ” Unga kvinnor med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster online [Elektronisk resurs] : Delrapport 8 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköping: Linköping University Electronic Press; 2012.
4. Svedin, CG, Priebe, G. Unga, sex och internet. I: Ungdomsstyrelsen, red. Se mig Unga om sex och internet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2009.
5. Socialstyrelsen. Kartläggning av verksamheter som kommer i kontakt med prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I de tre storstadskommunerna och 13 mindre kommuner. Opublicerat arbetsmaterial.; 2010.
6. Jonsson, L, Svedin, CG, Hydén, M. Without the Internet, I never would have sold sex”: Young women selling sex online. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*. 2014; (8(1), article 1).
7. Abellsson, J, Hulusjö, A. I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd om unga som säljer och byter sexuella tjänster Göteborg: Göteborgs stad; 2008.
8. Priebe, G, Svedin, CG. Sälja och köpa sex i Sverige 2011. Förekomst, hälsa och attityder [Elektronisk resurs] : Delrapport 1 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköping: Linköping University Electronic Press; 2012.
9. Kunskapsunderlag om sex mot ersättning bland hbtq-personer i åldrarna 15–20 år. RFSL-Ungdom; 2014.

10. Larsdotter, S, Jonsson, J, Gäredal, M. Osynliga synliga aktörer.
11. Svedin, CG, Priebe, G. Ungdomars sexualitet. Attityder och erfarenhet. Bilaga 3. Sexuell exploatering av barn i Sverige SOU 2004:71; 2004.
12. Prostitutionen i Sverige. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län; 2015.
13. Kännedom om prostitution 2003. Lägesbeskrivning. Stockholm: Socialstyrelsen; 2004.
14. Kännedom om prostitution 2007. Lägesbeskrivning. Stockholm: Socialstyrelsen; 2007.
15. Kännedom om prostitution 1998–1999. Stockholm: Socialstyrelsen; 2000.
16. Gäredal, M, Nathorst-Böös, H. Internet utanför heteronormen. Se mig Unga om sex och internet: Ungdomsstyrelsen; 2009.
17. Jonsson, L, Warfvinge, C, Banck, L. Barn och sexuella övergrepp via IT. Erfarenheter från Onlineprojektet på BUP-Elefanterna i Linköping; 2009.
18. Löfberg, C. Möjligheternas arena? : barns och ungas samtal om tjejer, killar, känslor och sexualitet på en virtuell arena. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet; 2008.
19. Landberg, Å. Det är klart att unga som säljer sin kropp gör sig illa Nationell konferens: Arbetet mot våld – kunskap, erfarenheter och metoder, Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid 2013; 2013.
20. Dahlborg, K, Hulusjö, A. ”Det var väl inte så farligt?” Bemötande och metod i behandlingsarbete med unga som säljer och byter sexuella tjänster. Göteborg: Göteborgs stad; 2010.
21. Gitz, R, Isberg, C. Sexuella övergrepp: Svårast för pojkar i glesbygden. SVT Nyheter Regionalt; 2014.
22. Claezon, I. Att göra skillnad – könsperspektiv i socialt arbete med barn och ungdomar. Stockholm: Allmänna Barnhuset; 2008.
23. Slutrapport – uppdrag att förstärka arbetet med vuxna missbrukare och ungdomar som har varit, är eller riskerar att bli utsatta för prostitution eller människohandel för sexuella ändamål. Stockholm: Statens institutionsstyrelse; 2011.

24. Borgström, P. Unga som har sex mot ersättning – Stockholms stads utbildning. Stockholm; 2014.
25. Men fråga mig bara! : Ungdomsstyrelsen, Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2009.
26. Sex som självskadebeteende Vem? Hur? Varför? Stockholm: Stockholm stad; 2012.
27. Erfarenheter av sexuell exponering och sex mot ersättning. I: Ungdomsstyrelsen, red. Se mig Unga om sex och internet. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2009.
28. Ahlin, A, Gärdedal, M. Effekter av heteronormen. En studie om utsatthet för sexuella övergrepp, sexuell gränssättning och hatbrott bland unga hbt-personer. Stockholm: RFSL Ungdom; 2009.
29. Åkerman, I. Barn utsatta för människohandel – en nationell kartläggning. Rapport 2012:27. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län; 2012.
30. Socialtjänstens arbete med ensamkommande barn och ungdomar. Socialstyrelsen; 2013.
31. Löfgren-Mårtensson, L. Får jag lov? Om kärlek och sexualitet i den nya generationen unga med utvecklingsstörning. Lund: Studentlitteratur; 2005.
32. Bakk, A, Grunewald, K. Omsorgsboken. Stockholm: Liber; 2004.
33. Löfgren-Mårtensson, L. Många vuxna med intellektuell funktionsnedsättning lever ensamma – HBTQ-personer inom gruppen osynliggörs. Ligga med P3: Sveriges Radio; 2014.
34. Jonsson, L, Lundström Mattsson, Å. Unga som skadar sig genom sex. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2012.
35. Vedeler, JS, Sasaoka, K, Mossige, S. Ungdom som serlger eller bytter sex – en faglig veileder till hjelpapparatet. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA; 2006.
36. Edling, Y. Stockholms stads utbildning sex mot ersättning – unga; 2014.
37. Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2011.

38. Kan det vara människohandel? Stockholm: Unicef och Länsstyrelsen i Stockholm; 2015.
39. Landberg, Å, Jonsson, L, Svedin, CG. Den långa resan – möten med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och sexuell exploatering: Länsstyrelsen i Stockholm; 2015.
40. Lander, I. Den flygande maran. En studie om åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm: Stockholms universitet; 2003.
41. Barn och unga i familjer med missbruk. Vägledning för socialtjänsten och andra aktörer. Socialstyrelsen; 2009.
42. Personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön, år 2014 – Tabell 200. Hämtad 2015-04-17 från: <http://bra.se/bra/statistik/200/2013/200La-2013.html>
43. Johan Christiansson, K. Köpare av sexuella tjänster. I: Gislén O, Josefsson C, red.; 2014.
44. Engvall, C. Virtuellt våldtäkt – om unga och sexbilder på nätet: Kalla kulor förlag; 2015.
45. Förslag att utveckla behandling för personer som riskerar att begå sexuella övergrepp mot barn. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
46. Abelsson, J, Hulusjö, A. I sexualitetens gränstrakter – om unga som säljer och byter sexuella tjänster i Göteborgsregionen; 2007.
47. Tajik, F. Föreläsning Unga som har sex mot ersättning Stockholm stad. 2014.
48. Grände, J. Utsatt för våldtäkt? En bok till dig som blivit drabbad. Göteborg: Gothia förlag; 2007.
49. Att förebygga hiv och STI bland ungdomar och unga vuxna. Kunskap och vägledning för hälso- och sjukvården och andra intresserade aktörer. Socialstyrelsen; 2009.
50. Muntlig uppgift till Socialstyrelsen från Maria ungdom inför framtagande av utbildningsmaterial Sex mot ersättning – barn och unga 2011. I: Bergman K, red.; 2010.
51. Kohli, R, Mitchell, F. Working with unaccompanied asylum seeking children : issues for policy and practice. New York: Palgrave Macmillan; 2007.
52. Inte ditt fel! Att förebygga sexuell utsatthet. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor; 2015.

53. Åkerman, I, Svedin, CG. Ett års kontakter med prostitutionsenheterna (KAST) – En beskrivning av insatser till personer med erfarenhet av Köp av Sexuella Tjänster/problematiskt sexuellt beteende (KAST) : Delrapport 4 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen; 2012.
54. Kjellgren, C, Svedin, CG. Utvärdering av samtalsbehandling med köpare av sexuella tjänster (KAST) : Delrapport 6 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen; 2012.

Bilaga Sekretess

Sekretessbestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, innebär att en offentlig verksamhet inte får lämna ut uppgifter som omfattas av sekretess.

Enligt 26 kap 1 § OSL gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilda personliga förhållanden och enligt 25 kap 1 § OSL inom hälso- och sjukvård för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Endast om det står klart att uppgiften i fråga kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående lider men, eller någon sekretessbrytande bestämmelse tillåter det, får uppgiften lämnas ut.

För privata vårdgivare och enskilda verksamheter enligt SoL och LSS gäller i stället tystnadsplikt som innebär att uppgifter inte obehörigen får lämnas ut utanför tystnadspliktsgränsen (6 kap 12 § Patient-säkerhetslag (2010:659), PSL, och 15 kap 1 § SoL). Vid bedömningen av om tystnadsplikten får brytas kan viss vägledning hämtas i OSL.¹⁷

Sekretessgränser

Sekretessen gäller enligt 8 kap 1 § OSL mot enskilda och mot myndigheter. Enligt 8 kap 2 § OSL gäller sekretess också mellan olika verksamhetsgrenar inom en myndighet när de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra.

För myndigheter kan det således finnas både yttre och inre sekretessgränser beroende på om det finns verksamhetsgrenar inom myndigheten som är att betrakta som självständiga gentemot varandra. Sekretessgränserna innebär att sekretessbelagda uppgifter inte får lämnas över gränsen om inte menprövningen eller någon sekretessbrytande regel tillåter det.

Om det inte finns några självständiga verksamhetsgrenar inom en myndighet finns inga inre sekretessgränser i myndigheten. När uppgifter behöver lämnas inom en myndighet som har verksamhetsgre-

17. Se vidare om tystnadsplikt i Socialstyrelsens vägledning, Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och hälso- och sjukvården, sid 18–20.

nar som inte är självständiga gentemot varandra behöver OSL således inte beaktas. I stället kan så kallad inre sekretess utgöra hinder för att uppgiften lämnas vidare inom myndigheten.

Inre sekretess innebär att uppgifter bara får lämnas inom sekretessgränsen i den utsträckning som är normal eller behövlig för ett ärendes handläggning eller för verksamhetens bedrivande i övrigt, men inte i större omfattning. Den inre sekretessen regleras inte i OSL.

Den inre sekretessen gäller även för privata vårdgivare samt för enskilda verksamheter enligt SoL och LSS.¹⁸

För mer information om självständiga verksamhetsgrenar och inre sekretess se Socialstyrelsens vägledning Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården.

Sekretess inom socialtjänsten

Enligt 26 kap 1 § OSL, gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Med socialtjänst förstås enligt 26 kap 1 § OSL verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst, verksamhet enligt den särskilda lagstiftningen om vård av unga och av missbrukare utan samtycke, och verksamhet som i annat fall enligt lag handhas av socialnämnd eller av Statens institutionsstyrelse.

OSL är inte tillämplig på enskilda verksamheter enligt SoL och LSS. För dessa verksamheter gäller i stället bestämmelserna om tystnadsplikt. Enligt 15 kap 1 § SoL och 29 § LSS framgår att den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet enligt SoL eller LSS inte får obehörigen röja vad man fått veta om enskildas personliga förhållanden.

Sekretess inom hälso- och sjukvården

Enligt 25 kap. 1 § OSL gäller sekretess inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.

18. Socialstyrelsens vägledning Sekretess- och tystnadspliktsgränser i socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

Inom den enskilda hälso- och sjukvården gäller enligt 6 kap. 12 § patientsäkerhetslagen (2010:659) att den som tillhör eller har tillhört hälso- och sjukvårdspersonalen inte obehörigen får röja vad han eller hon i sin verksamhet har fått veta om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden.

Motsvarande tystnadsplikt gäller enligt 6 kap 16 § patientsäkerhetslagen även för den som utan att höra till hälso- och sjukvårdspersonalen, till följd av anställning eller uppdrag eller på annan liknande grund deltar eller har deltagit i enskilt bedriven hälso- och sjukvård.

Enligt 6 kap. 13 § patientsäkerhetslagen följer vidare att den som tillhör eller har tillhört hälso- och sjukvårdspersonalen inte obehörigen får röja en uppgift från en enskild om någon annan persons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att det finns en risk för att den som har lämnat uppgiften eller någon närstående till uppgiftslämnaren utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Det kan dock finnas uppgiftsskyldighet i lag eller förordning som bryter igenom sekretessen respektive tystnadsplikten.

Sekretessbrytande bestämmelser

I OSL finns en rad olika sekretessbrytande bestämmelser. Som exempel på sekretessbrytande bestämmelse som gäller i all offentlig verksamhet kan nämnas 12 kap 2 § OSL som anger att den enskilde helt eller delvis kan häva den sekretess som gäller till skydd för honom eller henne, om inte annat anges i OSL. Detta görs genom att den enskilde lämnar sitt samtycke till att den annars sekretessbelagda uppgiften får lämnas ut. Samverkan mellan olika myndigheter kräver som regel att den enskilde samtycker till att uppgifter om honom eller henne kan lämnas mellan myndigheterna.

Vidare framgår av 10 kap 28 § OSL att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Som ett exempel kan nämnas den uppgiftsskyldighet som följer av anmälningsskyldigheten i 14 kap 1 § SoL vid misstanke om att ett barn far illa.

Ytterligare exempel på sekretessbrytande bestämmelse finns i 10 kap 21 § OSL som anger att sekretessen inom både socialtjänst och hälso- och sjukvård inte hindrar att en uppgift lämnas till en åklagar-

myndighet eller polismyndighet om uppgiften angår misstanke om brott som riktas mot någon som inte har fyllt 18 år och det är fråga om brott som avses i 3, 4, 6 kap BrB eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

